

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Ο Θρησκευτικός Τουρισμός ως Ειδική Μορφή Τουρισμού: Η
Περίπτωση της Ευρύτερης Περιοχής του Αγίου»**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΓΚΟΛΦΩ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΕΡΓΙΟΥ

ΠΑΤΡΑ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2009

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1 - Εισαγωγή	4
1.1 Εισαγωγή	4
1.2 Ερευνητικοί στόχοι	7
1.3 Δομή της εργασίας	7
Κεφάλαιο 2 - Θρησκευτικός τουρισμός	9
2.1 Εισαγωγή	9
2.2 Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού	10
2.3 Ο θρησκευτικός τουρισμός ως ειδική μορφή τουρισμού	12
2.4 Ιστορική αναδρομή του θρησκευτικού τουρισμού	14
2.5 Η θρησκεία και οι σχέσεις της με τον τουρισμό	19
2.6 Η σημασία του θρησκευτικού τουρισμού	21
2.7 Κατηγοριοποιήσεις του θρησκευτικού τουρισμού	23
2.7.1 Κατηγοριοποίηση με βάση το χώρο	23
2.7.2 Κατηγοριοποίηση με βάση τη διάρκεια παραμονής	26
2.7.3 Κατηγοριοποίηση με βάση οργανωτικά κριτήρια	27
2.8 Συμπεράσματα κεφαλαίου	28
Κεφάλαιο 3 - Ο Θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα	30
3.1 Εισαγωγή	30
3.2 Οι σπουδαιότεροι θρησκευτικοί χώροι στην Ελλάδα	31
3.2.1 Το Άγιο Όρος	32
3.2.2 Τα Άγια Μετέωρα	35
3.2.3 Τήνος	35
3.2.4 Πάτμος	36
3.3 Περιοχή μελέτης: το Αίγιο	36
3.3.1 Τουριστικά αξιοθέατα Αιγίου	37
3.3.2 Θρησκευτικά αξιοθέατα Αιγίου	40
3.4 Συμπεράσματα κεφαλαίου	45

Κεφάλαιο 4 - Μεθοδολογία της Έρευνας	47
4.1 Εισαγωγή	47
4.2 Πηγές πληροφόρησης	47
4.3 Σχεδιασμός ερωτηματολογίου	48
4.3.1 Η δομή του ερωτηματολογίου	49
4.4 Επιλογή δείγματος	49
4.5 Περιορισμοί κα προβλήματα της έρευνας	51
4.6 Συμπεράσματα κεφαλαίου	52
Κεφάλαιο 5 - Αποτελέσματα της Έρευνας	53
5.1 Εισαγωγή	53
5.2 Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά	53
5.3 Χαρακτηριστικά του ταξιδιού	55
5.4 Κίνητρα και δραστηριότητες των επισκεπτών	57
5.5 Συμπεράσματα κεφαλαίου	59
Κεφάλαιο 6 – Συμπεράσματα	61
6.1 Γενικά συμπεράσματα	61
6.2 Γενικά συμπεράσματα για την Ελλάδα και το Αίγιο	62
6.3 Προτάσεις για το Αίγιο	64
Βιβλιογραφία	66
Παράρτημα Α	70

1

Εισαγωγή

1.1 Εισαγωγή

Σύμφωνα με έναν ευρέως αποδεκτό ορισμό του όρου, ο τουρισμός αποτελεί την ανθρώπινη δραστηριότητα κατά την οποία τα άτομα μετακινούνται προσωρινά και διαμένουν για μικρό χρονικό διάστημα (έστω μια διανυκτέρευση), σε τόπο διαφορετικό από τη μόνιμη κατοικία τους, για λόγους αναψυχής, περιήγησης, άσκησης, θεραπείας, μόρφωσης, θρησκείας ή συμμετοχής σε εκδηλώσεις (WTO, 1992).

Η ανάγκη του ανθρώπου να μετακινείται από τον τόπο κατοικίας του σε έναν άλλο τόπο με σκοπό την πραγματοποίηση ταξιδιών παρατηρείται εδώ και αιώνες κατά τη διάρκεια της ιστορίας. Σύμφωνα με τον Ανδριώτη (2008), ξεκινάει από τους Σουμέριους γύρω στο 4000 π.Χ., συνεχίζει με τους ταξιδιώτες της Μεσοποταμίας το 3000 π.Χ. και τους ταξιδιώτες της αρχαίας Ελλάδας. Πάντα σύμφωνα με την ίδια πηγή, ο φιλόσοφος Πλάτωνας ήταν από τους πρώτους που επιχειρήσαν μια ταξινόμηση των ταξιδιωτών στην αρχαιότητα, βάσει τεσσάρων κατηγοριών ταξιδιωτών: (1) αυτούς που ταξίδευαν για εμπορικούς λόγους, (2) τους περιηγητές που ταξίδευαν για καλλιτεχνικούς λόγους ή για να παρακολουθήσουν ακροάματα και θεάματα, (3) τους «επίσημους ξένους» που αποτελούσαν επίσημες αποστολές και τους υποδέχονταν οι τοπικοί άρχοντες, και (4) όλους όσους ταξίδευαν για λόγους εκπαιδευτικούς, επιστημονικούς και *θρησκευτικούς*. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον ιστορικό Ηρόδοτο, τα ταξίδια για *θρησκευτικούς* λόγους αποτελούν ουσιαστικά τα πρώτα ταξίδια αναψυχής που καταγράφονται πρώτα στην Αίγυπτο.

Στη σύγχρονη εποχή, κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο τουρισμός γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη και καθιερώθηκε ως ένας οικονομικός τομέας τεράστιας εμβέλειας με πολύ σημαντικές κοινωνικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Η ανάπτυξη αυτή βασίστηκε στην επικράτηση του μοντέλου του οργανωμένου μαζικού τουρισμού, με βασικό τουριστικό σκοπό την απομάκρυνση του ατόμου από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας του, την ξεκούραση και την απόλαυση του ήλιου και της θάλασσας.

Όπως παρατηρεί ο Τσάρτας (1996), από τη δεκαετία του 1970 ο μαζικός τουρισμός άρχισε να αμφισβητείται κυρίως εξαιτίας των προβλημάτων που προκάλεσε στο περιβάλλον καθώς και στον τοπικό πολιτισμό πολλών περιοχών. Οι τουρίστες που προέρχονται από τις αναπτυγμένες χώρες του κόσμου ήταν αυτοί που με τις επιλογές τους πρώτοι αμφισβήτησαν την κυριαρχία του μαζικού τουρισμού. Η αμφισβήτηση αυτή οδήγησε σταδιακά στην ανάπτυξη των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, οι οποίες κατά τη διάρκεια του 1980 αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό της τουριστικής ζήτησης παγκοσμίως.

Με τον όρο ειδικές μορφές τουρισμού χαρακτηρίζονται αυτές που απευθύνονται σε ορισμένη κατηγορία τουριστών και δεν είναι ιδιαίτερα μαζικές. Οι ειδικές μορφές τουρισμού χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ενός ειδικού και κυρίαρχου κινήτρου στη ζήτηση (π.χ. συνέδρια, πολιτισμός, θρησκεία) και από την ανάπτυξη μιας αντίστοιχης ειδικής υποδομής στις τουριστικές περιοχές, που σκοπό έχει την εξυπηρέτηση των τουριστών της κάθε ειδικής μορφής.

Μια από τις σημαντικότερες μορφές τουρισμού ειδικών ενδιαφερόντων είναι ο θρησκευτικός τουρισμός που χαρακτηρίζεται από την ανάγκη ενός ατόμου να ταξιδέψει μακριά από τον τόπο κατοικίας του με σκοπό να επισκεφτεί ένα χώρο που θεωρεί ιερό, να εκπληρώσει ένα τάμα ή να περιηγηθεί σε ένα χώρο επιθυμώντας να θαυμάσει μνημεία με πλούσια αρχιτεκτονική, ιστορική και καλλιτεχνική αξία. Στη σύγχρονη εποχή ο θρησκευτικός τουρισμός αναγνωρίζεται σαν μια πολύ σημαντική μορφή τουρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό αποδεικνύεται από τα πλήθη των

επισκεπτών που πηγαίνουν σε θρησκευτικούς τόπους, όπως οι Άγιοι Τόποι, ο ναός του Αγίου Πέτρου στο Βατικανό ή η Μέκκα, που αποτελεί την ιερή πόλη του Ισλάμ.

Στην Ελλάδα ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί μια διαδεδομένη μορφή ταξιδιού, με σκοπό το προσκύνημα που γίνεται κυρίως από εσωτερικούς τουρίστες και προσκυνητές. Η Ελληνορθόδοξη παράδοση που αντιπροσωπεύεται από το πλήθος των Ιερών Μονών και των εκκλησιών βρίσκεται σε κάθε γωνιά των μνημείων. Από το Άγιο Όρος και τα Μετέωρα έως και τα απλά μοναστήρια και τις μικρές γυναικείες μονές την Ηπειρωτικής Ελλάδας και των νησιών, οι καλόγεροι έχουν δημιουργήσει υπέροχα κτίσματα, διακοσμημένα με έργα τέχνης (τοιχογραφίες και εικόνες) υψηλής καλλιτεχνικής ευαισθησίας. Αξίζει να σημειωθεί πως ορισμένοι από τους πόλους έλξης θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα περιλαμβάνονται στο σχετικό κατάλογο της UNESCO, όπως για παράδειγμα το Άγιο Όρος, η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη, τα Μετέωρα, το ιστορικό μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή και το Σπήλαιο της Αποκάλυψης στην Πάτμο.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία εξετάζει τη σημασία και τις δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στην ευρύτερη περιοχή του Αιγίου, όπου με επίκεντρο τον Ιερό Ναό Παναγίας Τρυπητής, κάθε χρόνο συγκεντρώνεται πλήθος πιστών με σκοπό την αναζήτηση πνευματικής και ψυχικής αγαλλίασης ή την περιήγηση στην περιοχή που διαθέτει πλήθος ιστορικών και πολιτιστικών μνημείων. Η εργασία εστιάζεται στις προοπτικές ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στην ευρύτερη περιοχή του Αιγίου, όχι μόνο σε σχέση με το προσκύνημα αλλά και σε συνάρτηση με την ύπαρξη αξιοθέατων θρησκευτικής, πολιτιστικής και ιστορικής αξίας στην περιοχή. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκαν δευτερογενείς και πρωτογενείς πηγές. Οι δευτερογενείς πηγές προέρχονται από την διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία και αφορούν τη σημασία του θρησκευτικού τουρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά και για την Ελλάδα. Οι πρωτογενείς πηγές βασίζονται στα στοιχεία που προκύπτουν από την πραγματοποίηση έρευνας σε επισκέπτες του Αιγίου και του προαύλιου χώρου του ναού της Παναγίας Τρυπητής σχετικά με τη σημασία της συγκεκριμένης μορφής ειδικού τουρισμού στην περιοχή.

1.2 Ερευνητικοί στόχοι

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι να εξεταστεί η σημασία του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή του Αγίου ως τμήμα του τουριστικού προϊόντος της περιοχής. Οι ερευνητικοί στόχοι της εργασίας για την επίτευξη αυτού του σκοπού είναι οι ακόλουθοι:

- Η εξέταση της βιβλιογραφίας για θέματα που αφορούν τον θρησκευτικό τουρισμό και τα χαρακτηριστικά του παγκοσμίως, καθώς και για θέματα που αφορούν τον θρησκευτικό τουρισμό στην Ελλάδα. Σκοπός αυτής της εξέτασης είναι η κατανόηση του πλαισίου μέσα στο οποίο θα μελετηθεί το εξεταζόμενο θέμα.
- Η συλλογή δεδομένων από έρευνα που θα γίνει σε επισκέπτες του Αγίου μέσω της χρήσης ερωτηματολογίου.
- Η διεξαγωγή συμπερασμάτων και η διατύπωση προτάσεων για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στο Αίγιο, βάσει των αποτελεσμάτων που θα προκύψουν από την έρευνα.

1.3 Η δομή της εργασίας

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αποτελείται από έξι κεφάλαια. Με την *Εισαγωγή*, στην οποία παρουσιάστηκαν γενικά θέματα για το θρησκευτικό τουρισμό, την μελέτη περίπτωσης και οι ερευνητικοί στόχοι της πτυχιακής εργασίας, ακολουθεί το *δεύτερο κεφάλαιο* που περιγράφει το εννοιολογικό περιεχόμενο των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού γενικά και του θρησκευτικού τουρισμού συγκεκριμένα. Στη συνέχεια παρουσιάζονται θέματα που αφορούν την σημασία του θρησκευτικού τουρισμού, τη σχέση μεταξύ θρησκείας και τουρισμού, την ιστορική εξέλιξη του θρησκευτικού τουρισμού και τις κατηγορίες θρησκευτικού τουρισμού.

Στο *τρίτο κεφάλαιο* εξετάζεται ο θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα και στην ευρύτερη περιοχή του Αγίου, που αποτελεί και την περιοχή μελέτης αυτής της

εργασίας. Στο *τέταρτο κεφάλαιο* της εργασίας παρουσιάζεται η ερευνητική μεθοδολογία της εργασίας. Αναφορά γίνεται στις δευτερογενείς και πρωτογενείς πηγές που χρησιμοποιήθηκαν. Στη συνέχεια αναφέρεται ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε για την έρευνα, η επιλογή του δείγματος και οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν.

Στο *πέμπτο κεφάλαιο* παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας. Συγκεκριμένα εξετάζονται τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των επισκεπτών του Αγίου που συμμετείχαν στην έρευνα, τα κίνητρα επιλογής του προορισμού τους, οι δραστηριότητες τους, οι απόψεις τους για την περιοχή και το ενδιαφέρον τους για συμμετοχή σε θρησκευτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες.

Τέλος, στο *έκτο κεφάλαιο* της εργασίας αναφέρονται τα συνολικά συμπεράσματα αυτής της πτυχιακής εργασίας καθώς και προτάσεις που προκύπτουν από την πρωτογενή και δευτερογενή έρευνα.

2

Θρησκευτικός Τουρισμός

2.1 Εισαγωγή

Όπως ήδη αναφέρθηκε στο εισαγωγικό κεφάλαιο αυτής της εργασίας, ο τουρισμός μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αναπτύχθηκε με ταχύτατους ρυθμούς σε παγκόσμιο επίπεδο, ώστε να θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι της σύγχρονης καθημερινότητας. Η ανάπτυξη αυτή σύντομα οδήγησε στην επικράτηση του οργανωμένου μαζικού τουρισμού, ο οποίος όμως τις τελευταίες δεκαετίες έχει αμφισβητηθεί εξαιτίας των σημαντικών προβλημάτων που επέφερε στο φυσικό περιβάλλον αλλά και στον πολιτισμό των τοπικών κοινωνιών.

Η αναγνώριση αυτών των αρνητικών συνεπειών που προέκυψαν από την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού αποτέλεσε την αιτία για την αναζήτηση και εφαρμογή ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουριστικής ανάπτυξης, οι οποίες δίνουν έμφαση στην προστασία του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Μια από αυτές τις ειδικές μορφές τουρισμού είναι και ο θρησκευτικός τουρισμός που αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς.

Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί το θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας. Στην αρχή αναφέρεται στην έννοια των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουριστικής ανάπτυξης. Στη συνέχεια προσεγγίζεται και αποσαφηνίζεται η έννοια του θρησκευτικού τουρισμού, που αποτελεί και το σημείο εστίασης αυτής της πτυχιακής εργασίας. Προς αυτή την κατεύθυνση παρουσιάζονται ζητήματα που αφορούν στη σημασία του θρησκευτικού τουρισμού, την ιστορική εξέλιξη του, τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ τουρισμού και θρησκείας και την κατηγοριοποίηση του θρησκευτικού τουρισμού με βάση συγκεκριμένα κριτήρια.

2.2 Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Ο μαζικός τουρισμός υπήρξε η κυρίαρχη μορφή τουρισμού κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα, με αποτέλεσμα να εξελιχθεί σε μια από τις σπουδαιότερες κοινωνικές και οικονομικές δραστηριότητες διεθνώς. Παρά τις περιόδους οικονομικής ύφεσης, πολιτικών και κοινωνικών κρίσεων, εξακολουθεί να αποτελεί έναν από τους πιο δυναμικούς κλάδους της παγκόσμιας οικονομίας.

Η μεγάλη ανάπτυξη του τουρισμού έχει επιφέρει όχι μόνο θετικές αλλά και αρνητικές επιπτώσεις (Andriotis, 2000). Ανάμεσα στις θετικές επιπτώσεις του τουρισμού συγκαταλέγεται το γεγονός ότι ο τουρισμός δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας, συμβάλλει στην αύξηση των εσόδων του κράτους, δημιουργεί υποδομές και μπορεί να προστατεύσει την πολιτιστική κληρονομιά μιας περιοχής υποδοχής τουριστών. Εξαιτίας αυτών των θετικών επιπτώσεων ο τουρισμός θεωρείται ως ένα σημαντικό μέσο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Εκτός όμως από τα θετικά του αποτελέσματα, ο τουρισμός έχει κατηγορηθεί για εμπορευματοποίηση των ανθρώπινων σχέσεων, καταστροφή του περιβάλλοντος εξαιτίας της έλλειψης σχεδιασμού, την απασχόληση αλλοδαπών και την εκμετάλλευση από επιχειρήσεις ξένης ιδιοκτησίας. Η πλειοψηφία αυτών των αρνητικών συνεπειών προκύπτει από την υπερβολική συγκέντρωση τουριστών σε έναν τόπο και την μικρή συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών στην τουριστική ανάπτυξη.

Η προσπάθεια για μείωση των αρνητικών συνεπειών του τουρισμού έχει οδηγήσει στην αμφισβήτηση του μαζικού τουρισμού και στην αναζήτηση νέων προτύπων τουριστικής ανάπτυξης. Ο Τσάρτας (1996) υποστηρίζει πως οι παράγοντες που οδήγησαν στην αμφισβήτηση του μαζικού οργανωμένου τουρισμού συνδέθηκαν με:

- τις υπεραισιόδοξες εκτιμήσεις των οικονομικών ωφελειών που προσφέρει ο τουρισμός στις τοπικές κοινωνίες,

- την επισήμανση των αρνητικών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών επιπτώσεων που προκύπτουν από την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού,
- τις παρεμβάσεις διεθνών οργανισμών (π.χ. από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού) και επιστημονικών φορέων για αλλαγή του προτύπου μαζικής τουριστικής ανάπτυξης, και
- τις αλλαγές στα κίνητρα των τουριστών και τις πιέσεις των τοπικών φορέων και κοινωνιών που οδηγούν στις πρώτες προσπάθειες αναζήτησης εναλλακτικών προτύπων.

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, το ενδιαφέρον πολλών επενδυτών και δημόσιων φορέων έχει στραφεί προς την προώθηση ηπιότερων μορφών τουριστικής ανάπτυξης, που το επίκεντρο τους δεν είναι πρωταρχικά οικονομικό, αλλά παράλληλα εστιάζει στο σεβασμό του περιβάλλοντος και του πολιτισμού και στην ικανοποίηση των αναγκών του ντόπιου πληθυσμού. Έχει ξεκινήσει δηλαδή μια ηπιότερη προσέγγιση τουριστικής ανάπτυξης, αυτή του «εναλλακτικού τουρισμού» που είναι ενάντια στο πρότυπο του μαζικού τουρισμού και των αρνητικών συνεπειών που επιφέρει.

Κατά τον Inskoop (1991), ο εναλλακτικός τουρισμός είναι μικρής κλίμακας καθώς και κοινωνικά και περιβαλλοντικά ευαίσθητος και γεμάτος σεβασμό, σε αντίθεση με το συμβατικό τύπο μαζικού τουρισμού σε μεγάλα θέρετρα. Ο Ranck (1987) προσθέτει ότι παρέχει περισσότερες ευκαιρίες στην τοπική κοινωνία και επιφέρει λιγότερες ανεπιθύμητες επιδράσεις. Ο Mose (1988) τονίζει ότι ο εναλλακτικός τουρισμός είναι ένας ποιοτικά αναβαθμισμένος και ιδιαίτερα φιλόξενος τουρισμός που δημιουργεί κλίμα αμοιβαιότητας μεταξύ ημεδαπών και επισκεπτών, ενώ ταυτόχρονα δεν επηρεάζει το οικολογικό περιβάλλον και το κοινωνικό-πολιτισμικό χαρακτήρα της περιοχής.

Κατά τους Κοκκώση και Τσάρτα (2001), οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ενός ειδικού και κυρίαρχου κινήτρου στη ζήτηση και από την ανάπτυξη μιας αντίστοιχης ειδικής υποδομής στις τουριστικές περιοχές, που αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση των τουριστών της κάθε

ειδικής μορφής. Σε αυτές τις μορφές τουρισμού, οι τουρίστες συχνά επιλέγουν έναν τρόπο οργάνωσης και πραγματοποίησης του ταξιδιού, στον οποίο κυριαρχεί η αυτονομία στις επιλογές και η περιήγηση με μικρή ή ελάχιστη χρήση υπηρεσιών οργανωμένου τουρισμού.

Συνεπώς, ο ειδικός και εναλλακτικός τουρισμός αποτελούν μια διαδικασία που προωθεί μια μορφή ταξιδιού που σέβεται συγχρόνως τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους μιας περιοχής, την τοπική κοινωνία και τους επισκέπτες της, ενώ παρέχει τη δυνατότητα να αξιοποιηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής με στόχο την ενίσχυση της τοπικής κοινωνίας και την μείωση της εποχικότητας και της μεγάλης συγκέντρωσης των επισκεπτών στον χώρο.

Ο μεγάλος αριθμός των ειδικών μορφών τουρισμού αντικατοπτρίζει τη διαρκώς αυξανόμενη σημασία και θέση τους στην παγκόσμια αγορά τουρισμού. Με τις ειδικές μορφές τουρισμού έμφαση δίνεται στις σύγχρονες αξίες του πολιτισμού και του περιβάλλοντος.

2.3 Ο θρησκευτικός τουρισμός ως ειδική μορφή τουρισμού

Ο πολιτισμός αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του τουρισμού. Αυτό το επιβεβαιώνει τόσο ο Thornburn (1986), που αναφέρει πως ο πολιτισμός αποτελεί έναν από τους παλαιότερους και πλέον σημαντικούς δημιουργούς του τουρισμού, όσο και ο Hannerz (1990) που δηλώνει πως ο παγκόσμιος τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί μια μοναδική ευκαιρία για πολιτιστικές ανταλλαγές, φέρνοντας πιο κοντά ανθρώπους με διαφορετικές κουλτούρες, καλλιεργώντας ένα κλίμα παγκόσμιας κατανόησης.

Η έννοια του πολιτισμού συνδέεται με τον τουρισμό στην σχετική προσέγγιση που υιοθετεί ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO, 1985). Πιο συγκεκριμένα, ο πολιτιστικός τουρισμός περιλαμβάνει τις μετακινήσεις ατόμων που πραγματοποιούνται με πολιτιστικά κίνητρα όπως είναι: οι παραστάσεις τέχνης, οι πολιτιστικές περιηγήσεις, η συμμετοχή σε φεστιβάλ και άλλα πολιτιστικά γεγονότα,

οι επισκέψεις σε μνημεία και τοποθεσίες, τα ήθη και έθιμα, οι θρησκευτικές εκδηλώσεις.

Όμοια, ο Richards (1996) ορίζει τον πολιτιστικό τουρισμό ως την μετακίνηση των ατόμων προς ελκυστικούς πολιτιστικούς προορισμούς μακριά από τη μόνιμη κατοικία τους, με πρόθεση την συγκέντρωση νέων πληροφοριών και εμπειριών, με σκοπό την ικανοποίηση των πολιτιστικών αναγκών τους. Οι πολιτιστικοί προορισμοί μπορούν να είναι περιοχές πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και καλλιτεχνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Ένα από τα βασικά κίνητρα που συνδέεται με την επιθυμία των ανθρώπων να έρθουν σε επαφή με τον πνευματικό πολιτισμό αποτελεί η θρησκεία. Ο άνθρωπος σε ολόκληρη την πορεία την πολιτισμικής του εξέλιξης αναζητά τρόπους να προσεγγίσει το Θεό, δηλαδή με άλλα λόγια να προσεγγίσει την αιτία και το λόγο της ύπαρξης του. Έτσι αναζητώντας το Θείο πολύ συχνά μετακινείται σε χώρους που εμπεριέχουν ή κρύβουν την αποκάλυψη του Θείου, πράξη που παρατηρείται από την αρχαιότητα έως και τις ημέρες μας.

Σύμφωνα με τους Rinschede (1992) και Tomasi (2002) ο θρησκευτικός τουρισμός θα μπορούσε να οριστεί ως μια μορφή τουρισμού ειδικού ενδιαφέροντος που παρακινείται από θρησκευτικά κίνητρα και συγκεκριμένα από την επιθυμία του ατόμου να μετακινηθεί από τον μόνιμο τόπο κατοικίας του με σκοπό να επισκεφτεί ένα τόπο που θεωρεί ιερό (π.χ. μοναστήρι, ναό, ιερή λάρνακα), σε μικρή ή μεγάλη απόσταση, να λάβει μέρος σε θρησκευτικές εορτές αλλά και σε πολιτιστικές ή ιστορικές εκδηλώσεις που συνδέονται με θρησκευτικά τουριστικά αξιοθέατα. Συχνά η μετακίνηση γίνεται σε επιλεγμένο συγκεκριμένο θρησκευτικό χρόνο (π.χ. εορτή Αγίου, Μεγάλη Εβδομάδα) με σκοπό την ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών ή την εκπλήρωση ενός τάματος που υποδεικνύεται από την θρησκεία, την επικοινωνία με το Θείο και την παράκληση για κάποια χάρη.

Η αναγνώριση της σπουδαιότητας του θρησκευτικού τουρισμού παγκοσμίως αποδεικνύεται στην πράξη από τον μεγάλο αριθμό επισκεπτών που ταξιδεύουν σε

τόπους μεγάλης θρησκευτικής σπουδαιότητας και συχνά συμμετέχουν σε θρησκευτικές εορτές και εκδηλώσεις. Ιδιαίτερα σημαντικοί θρησκευτικοί χώροι, όπως ο Ναός του Αγίου Πέτρου στο Βατικανό, κατακλύζονται από μεγάλο αριθμό επισκεπτών ολόκληρη τη διάρκεια του έτους (Nolan and Nolan, 1989). Χαρακτηριστική ακόμα είναι η συγκέντρωση μεγάλου αριθμών επισκεπτών στη Μέκκα, τόπο προέλευσης του Ισλάμ, αλλά και στην πόλη Lumbina όπου γεννήθηκε ο Βούδας. Ο αριθμός των τουριστών μπορεί να φτάσει τις εκατοντάδες χιλιάδες κατά τη διάρκεια του εορτασμού ειδικών θρησκευτικών ημερών και επετείων εορτών που συχνά συνοδεύονται από ειδικές εορταστικές εκδηλώσεις.

Οι θρησκευτικοί χώροι που βρίσκονται σε ολόκληρο τον κόσμο αποτελούν μια παγκόσμια κληρονομιά που μπορεί αξιοποιηθούν κατά την περιήγηση των θρησκευτικών προσκυνημάτων και των θρησκευτικών εορτών. Ο τουρισμός είναι ένα φαινόμενο που οφείλει την ανάπτυξη του σε παράγοντες που συνδέονται με άλλα φαινόμενα, μεταξύ των οποίων και το θρησκευτικό φαινόμενο. Προκύπτει λοιπόν πως η θρησκεία και τουρισμός συνδυάζονται. Η δραστηριότητα του ενός δημιουργεί προϋποθέσεις για την δραστηριότητα του άλλου. Η θρησκεία και ο τουρισμός συνδυάζονται επίσης για τον απλό λόγο ότι και τα δύο αποτελούν μέρος της ανθρώπινης ζωής και ανταποκρίνονται με τον τρόπο τους στις ανθρώπινες επιθυμίες και ανάγκες.

2.4 Ιστορική αναδρομή του θρησκευτικού τουρισμού

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί μια από τις αρχαιότερες μορφές τουρισμού και παραμένει μέχρι σήμερα μια μορφή ταξιδιού που γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη. Με αυτό τον τρόπο αποδεικνύει την μεγάλη σημασία που έχει για τον σύγχρονο άνθρωπο. Όπως αναφέρει ο Tomasi (2002), η επιθυμία για ταξίδι προκειμένου να ικανοποιηθεί η επιθυμία του ανθρώπου να γνωρίσει τα θεία μυστήρια ωθούσε πάντα την ανθρωπότητα. Αξίζει να σημειωθεί πως ο θρησκευτικός τουρισμός δεν αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του Χριστιανισμού, αλλά είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο της θρησκευτικής ιστορίας.

Τα ταξίδια για θρησκευτικούς σκοπούς ήταν ουσιαστικά τα πρώτα ταξίδια αναψυχής που καταγράφονται πρώτα στην Αίγυπτο, όπου υπάρχουν και πολλά σημάδια των πρώτων τουριστών χαραγμένα σε μνημεία και ναούς (Τσάρτας, 1996). Παρότι μορφές προσκυνήματος υπάρχουν σε κάθε θρησκεία και εποχή, χαρακτηριστικά κέντρα προσκυνήματος κατά την αρχαιότητα συναντώνται στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Το ιερότερο σημείο στην Ελλάδα υπήρξε το μαντείο των Δελφών, όπου η Πυθία έδινε τους χρησμούς της. Στο μαντείο των Δελφών, που ήταν αφιερωμένο στον θεό Απόλλωνα, συγκεντρώνονταν προσκυνητές από όλες τις ελληνικές πόλεις της εποχής, για να προσεγγίσουν το ιερό, το «θείο», που θα προστάτευε τον προσκυνητή με χρησμούς για το μέλλον. Σκοπός των προσκυνητών ήταν, προσεγγίζοντας το θεό Απόλλωνα να τον εξευμενίσουν, να ζητήσουν θεραπεία ή χάρη. Εκτός από τους Δελφούς, σημαντικά κέντρα λατρείας θεωρούνταν η Δήλος, η Επίδαυρος και η Πέργαμος. Η Αθήνα γιόρταζε τη μεγαλύτερη θρησκευτική εορτή της, τα Παναθήναια, προς τιμή της πολιούχου θεάς Αθηνάς με τη συμμετοχή ολόκληρου του αθηναϊκού λαού, των επίσημων προσκεκλημένων της πόλης και αθλητών από όλο τον ελληνικό κόσμο στις διάφορες εκδηλώσεις της γιορτής (Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα, 1996).

Κατά την εποχή της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, μεγάλος αριθμός τουριστών ταξιδεύει για θρησκευτικούς ή πολιτιστικούς σκοπούς στους πρώτους «τουριστικούς προορισμούς» με την έννοια της προσέλκυσης μεγάλων αριθμών ταξιδιωτών, προκειμένου να επισκεφτεί ναούς και αξιοθέατα στις πιο γνωστές περιοχές της εποχής στον κόσμο, όπως η Ελλάδα, η Αίγυπτος και η μικρά Ασία. Η εντυπωσιακή αυτή ώθηση στον τουρισμό οφείλεται στην επικρατούσα ειρήνη, στην δημιουργία τέλειου οδικού συστήματος και στη βελτίωση των θαλάσσιων συγκοινωνιών (Τσάρτας, 1996).

Για τον Χριστιανισμό, η περιοχή των Αγίων Τόπων, που συνδέθηκε με πολυσήμαντα γεγονότα στη ζωή και το έργο του Χριστού, αποτέλεσε τη δημοφιλέστερη περιοχή για το προσκύνημα των Χριστιανών. Αυτό συνέβαινε ιδιαίτερα την εποχή της βασιλείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου τον 4^ο αιώνα (Rinschede, 1992). Για τους πιστούς του Ισλάμ του 7^{ου} αιώνα, βασικό κίνητρο για προσκύνημα αποτελεί η

Kaaba στη Μέκκα, το σύμβολο του Θεού Αλλάχ, τουλάχιστον μια φορά κατά τη διάρκεια της ζωής τους.

Οι Μεσαιωνικοί χρόνοι αποτελούν μια περίοδο που χαρακτηρίζεται από μια βαθιά αίσθηση θρησκευτικότητας κατά την οποία ο προσκυνητής αντιμετώπιζε το προσκύνημα ως ταξίδι από αυτόν τον κόσμο προς ένα άλλο, ιερό κόσμο αλλά και ως ένα ισχυρό κίνητρο για συγχώρεση των αμαρτιών του. Μέσω ενός ανεπτυγμένου οδικού δικτύου, οι προσκυνητές ταξίδευαν, συχνά περιστοιχισμένοι από κινδύνους και επιδημίες, σε έναν από τους 10.000 ιερούς τόπους που ήταν γνωστοί εκείνοι την εποχή. Για παράδειγμα, τον 11^ο αιώνα το προσκύνημα είχε γίνει τόσο επικίνδυνο που ένας νόμος της εποχής εκείνης ανέφερε ότι ο προσκυνητής θα έπρεπε να θεωρείται νεκρός αν είχε μεσολαβήσει διάστημα ενός έτους και μιας ημέρας από την τελευταία φορά που έλαβαν οι συγγενείς του ειδήσεις για αυτόν (Tomasi, 2002).

Παρόλα αυτά, το ταξίδι για θρησκευτικούς λόγους εξακολουθούσε να αναπτύσσεται. Ένας από τους λόγους που ωθούσαν τα άτομα στο ταξίδι του προσκυνήματος ήταν και το κοινωνικό μοντέλο της εποχής. Σε μια κοινωνία που δεν προσέφερε στα μέλη της παρά μόνο μια ελάχιστη οικονομική δυνατότητα για να απομακρυνθούν προσωρινά από τον κύκλο των συγγενών, φίλων, γειτόνων και τοπικών αρχών, η μοναδική ευκαιρία για ένα ταξίδι, για όσους δεν ήταν έμποροι, γυρολόγοι ή παράνομοι, ήταν η συμμετοχή σε ένα ιερό ταξίδι. Σύμφωνα με τον Vuconic (1996), στην περίοδο μεταξύ του 12^{ου} και του 15^{ου} αιώνα, πάνω από το 30% του πληθυσμού της δύσης βρισκόταν σε ένα προσκύνημα, ενώ αναπτύχθηκαν ειδικοί τουριστικοί οδηγοί – οι λεγόμενοι *Mirabilia Urbis* – που έδιναν πληροφορίες και οδηγίες στους προσκυνητές που επισκέπτονταν τη Ρώμη και άλλους θρησκευτικούς τόπους.

Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία η δυναμική του Χριστιανισμού εκφράζεται με τη σημασία που αποκτούν τα προσκυνήματα της Αθωνικής Πολιτείας για τους άνδρες προσκυνητές: ένα ταξίδι απόδειξης της ισχυρής πίστης του ορθόδοξου χριστιανισμού. Οι Σταυροφορίες που πραγματοποιήθηκαν κυρίως τον 12^ο και 13^ο αιώνα και συνδέθηκαν απόλυτα με την κυριαρχία της Εκκλησίας στον ευρωπαϊκό χώρο, θεωρούνται από πολλούς ως ένα είδος προσκυνήματος, αν και επιθετικού –

οπλισμένο προσκύνημα για την προστασία ιερών τόπων από τον κίνδυνο της Ανατολής.

Κατά τη διάρκεια του 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα τα ταξίδια αυτά μαζικοποιήθηκαν, δημιουργώντας την ανάγκη καλύτερης οργάνωσης τους. Αυτή την ανέλαβαν τα πρώτα «πρακτορεία μεταφοράς», που εμφανίστηκαν κυρίως στη Βενετία και στην Αγγλία. Η Εκκλησία ενισχύει αυτά τα ταξίδια, αποβλέποντας σε οικονομικά και κοινωνικά οφέλη, ενώ εμφανίζονται νέοι προορισμοί που προσελκύουν χιλιάδες προσκυνητές. Χαρακτηριστικά αναφέρονται το Santiago de Compostela στην Ισπανία, όπου βρίσκεται ο τάφος του Αγίου Ιακώβου, και το Saint Michel στη Νορμανδία, όπου βρίσκεται το προσκύνημα του Αρχάγγελου Μιχαήλ (Τσάρτας, 1996).

Από το τέλος του 15^{ου} αιώνα, αρχίζει να διαφοροποιείται η άποψη για το προσκύνημα που μέχρι τότε αποτελούσε μέσο μετάνοιας και εξαγνισμού, θέτοντας τις βάσεις για το φαινόμενο που αργότερα ονομάστηκε «θρησκευτικός τουρισμός» με τη σύγχρονη έννοια. Η διαφοροποίηση αυτή αφορούσε μια νέα έμφαση στις αλλαγές που πραγματοποιούνται στο ίδιο το άτομο κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του. Η έμφαση δηλαδή αφορά πλέον και την ταξιδιωτική εμπειρία και τον εμπλουτισμό των γνώσεων του ταξιδιώτη. Οι ταξιδιώτες διανύουν διαδρομές που εκτείνονται από τη Γερμανία και τη Γαλλία, ως την Ισπανία και την Ιταλία, με αποτέλεσμα να γίνονται φορείς πολιτιστικών ανταλλαγών.

Ο Vukonic (1996) αναφέρει πως κύρια αιτία για αυτή τη διαφοροποίηση αποτελεί η μεταβολή του κοινωνικού κλίματος και η γέννηση ενός ατόμου με μια νέα κοινωνική ταυτότητα, που πλέον έχει μεγαλύτερη αυτογνωσία, υιοθετεί κοσμικές αξίες, ταξιδεύει και ανταλλάσει θρησκευτικές και άλλες απόψεις. Πρόκειται δηλαδή για ένα άτομο που στην εξέλιξη του θα καλούνταν «σύγχρονος άνθρωπος».

Στον Ευρωπαϊκό χώρο, η αλλαγή αυτή συμπίπτει με την εμφάνιση και επικράτηση του Grand Tour (Μεγάλη Περιήγηση) και καλύπτει τρεις αιώνες, από τον 16^ο έως και τον 18^ο αιώνα. Η εποχή αυτή χαρακτηρίστηκε από έντονη κινητικότητα, που

συνοδεύονταν από μια εξίσου έντονη επιθυμία για ταξίδι, αρχικά επιτρεπτή μόνο στις πλούσιες κοινωνικές τάξεις και που στη συνέχεια εξαπλώθηκε και στις ασθενέστερες κοινωνικές ομάδες. Το ταξίδι την εποχή αυτή έχει την έννοια της εξερεύνησης και αναζήτησης και το κίνητρο που ωθεί τους ταξιδιώτες είναι κυρίως ο κλασικός πολιτισμός (Tomasi, 2002).

Παρόμοιες αναζητήσεις οδηγούν πολλούς ταξιδιώτες, ιδιαίτερα μεταξύ του 15^{ου} και του 17^{ου} αιώνα, στην Ελλάδα. Όπως αναφέρει ο Τσάρτας (1996), ένας εντυπωσιακός σε όγκο και σε εύρος επαγγελματικών και επιστημονικών ειδικοτήτων αριθμός ατόμων διασχίζει την τουρκοκρατούμενη Ελλάδα και καταγράφει τα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού, πολιτισμικές ιδιομορφίες και ιστορικούς, θρησκευτικούς και αρχαιολογικούς τόπους. Οι περισσότεροι από αυτούς τους ταξιδιώτες εκδίδουν στην Ευρώπη βιβλία στα οποία μεταφέρουν τις εμπειρίες τους, διατηρώντας αμείωτο το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό. Ένας μεγάλος αριθμός αυτών των βιβλίων είναι αφιερωμένος στα ταξίδια των προσκυνητών, που κατευθύνονται προς την Κωνσταντινούπολη και τους Άγιους Τόπους, και προσφέρουν μια λεπτομερή περιγραφή των συνθηκών της εποχής.

Κατά τη διάρκεια του 17^{ου} και του 18^{ου} αιώνα η ανάπτυξη του προσκυνήματος μειώνεται σημαντικά, κυρίως λόγω της εμφάνισης του Διαφωτισμού που συνοδεύεται από τις αρχές της επιστήμης και της προόδου και παρακινεί τα άτομα να ασχολούνται περισσότερο με τη «γήινη» ζωή και όχι με όσα τοποθετούνταν πέρα από την εγκόσμια πραγματικότητα. Η έννοια του προσκυνηματικού τουρισμού διατηρήθηκε, αλλά πήρε μια νέα μορφή από εκείνη του παρελθόντος. Πλέον μεταμορφώθηκε σταδιακά σε ένα τύπο προσκυνήματος που αντανακλούσε την κουλτούρα και το πνεύμα της εποχής εκείνης. Η Palumbo (2000) αναφέρει σχετικά: «κατά το 17^ο και 18^ο αιώνα τα προσκυνήματα εξελίχθηκαν σε ταξίδια που πραγματοποιούνταν από αυτούς που ενδιαφέρονταν για αξιοπερίεργα αντικείμενα και έργα τέχνης».

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα όμως, παρατηρείται μια αναζωογόνηση του προσκυνήματα όταν η πίστη ενισχύεται ξανά, παρά τον υλισμό που διέκρινε την κοινωνία της εποχής. Κατά πολλούς, η γέννηση του σύγχρονου τουρισμού οφείλει πολλά στην ιστορία του θρησκευτικού τουρισμού. Ο Thomas Cook, προτού γίνει γεννήτορας των ταξιδιωτικών πρακτορείων και του οργανωμένου τουρισμού της σύγχρονης εποχής, ήταν ένας απλός ιεροκήρυκας. Όταν στις 5 Ιουλίου 1841 φόρτωνε σε ένα αγγλικό τρένο τους πρώτους 570 πελάτες του για ένα καλά οργανωμένο προσκύνημα, ήταν απολύτως πεπεισμένος ότι εκτός από το ταξίδι τους πρόσφερε και άφεση αμαρτιών.

Οι εξελίξεις του 20^{ου} αιώνα αποτελούν συνέχεια των τάσεων που διαμορφώνουν τον οργανωμένο τουρισμό στον παγκόσμιο χώρο. Η εκβιομηχάνιση, η ραγδαία ανάπτυξη των μεταφορικών μέσων, η αύξηση του ελεύθερου χρόνου και των εισοδημάτων και η βελτίωση των συνθηκών ζωής συνέβαλαν στην καθιέρωση του τουρισμού ως φαινομένου μεγάλης σημασίας στον σύγχρονο κόσμο και στην ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού, μεταξύ των οποίων και του θρησκευτικού τουρισμού.

Όπως προκύπτει από τα προαναφερθέντα, ο άνθρωπος ταξιδευτής είναι μια μορφή που χαρακτηρίζει όλους τους πολιτισμούς. Από την αυγή της ανθρωπότητας αποτελεί ένα πρόσωπο που ταξιδεύει συνεχώς ως περιηγητής, ταξιδιώτης, προσκυνητής και εξερευνητής. Μέσα από τα αμέτρητα ταξίδια που πραγματοποίησε σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής εξέλιξης του τουριστικού φαινομένου, διαμόρφωσε τις συνθήκες ώστε ο σύγχρονος τουρίστας να ικανοποιεί τις πνευματικές του αναζητήσεις μέσα από τα ταξίδια που πραγματοποιούνται στα πλαίσια της σύγχρονης εποχής.

2.5 Η θρησκεία και οι σχέσεις της με τον τουρισμό

Για πολλούς μελετητές, ενώ ο θρησκευτικός τουρισμός θεωρείται μια ξεχωριστή μορφή τουρισμού, μπορεί συγχρόνως να αποτελεί και μια υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού. Αυτό συμβαίνει γιατί σύμφωνα με αυτούς τους μελετητές η θρησκεία θεωρείται μέρος του πολιτισμού (Singh, 2004). Το κοινό στοιχείο που

φαίνεται να ενώνει τον θρησκευτικό τουρισμό με τον πολιτιστικό τουρισμό είναι οι χώροι επίσκεψης, οι οποίοι πέρα από την θρησκευτική τους αξία χαρακτηρίζονται και ως τόποι πολιτιστικής κληρονομιάς υψηλής αισθητικής αξίας (αρχιτεκτονική, τέχνη, μουσική).

Ομοίως, ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να συνδέεται με τον μαζικό τουρισμό, γεγονός που αποδεικνύει ότι δεν μπορεί να υπάρχουν ξεκάθαρα όρια μεταξύ των διάφορων μορφών τουρισμού. Δηλαδή ένα ταξίδι δεν μπορεί να παρακινείται μόνο από ένα κίνητρο αλλά συγχρόνως από περισσότερα κίνητρα (πολιτιστικά, οικονομικά, ψυχαγωγικά) και δευτερεύοντες στόχους. Για παράδειγμα, οι πιστοί που επισκέπτονται τη Λούρδη (θρησκευτικό κίνητρο) πηγαίνουν συχνά ως τουρίστες στην Ανδόρα ή μια από τις κοντινές πόλεις με ενδιαφέροντα πολιτιστικά χαρακτηριστικά (πολιτιστικό κίνητρο).

Από τα παραπάνω προκύπτει πως τα ταξίδια για θρησκευτικούς σκοπούς συνδέονται και με άλλες μορφές τουρισμού, είναι δηλαδή πολυσύνθετα. Αυτό αποδεικνύεται πολλές φορές και στην περίπτωση των οργανωμένων προσκυνημάτων στα οποία όσοι συμμετέχουν προγραμματίζουν συχνά μια επιπλέον ημέρα που τους επιτρέπει να επισκεφτούν εκτός από τους θρησκευτικούς χώρους και περιοχές τουριστικού ενδιαφέροντος.

Σχετικό είναι και το σχόλιο του Tomasi (2002) που υποστηρίζει πως η διάκριση μεταξύ του θρησκευτικού τουρισμού που παρακινείται από την πίστη και του τουρισμού που παρακινείται από πολιτιστικούς και ψυχαγωγικούς λόγους δεν ισχύει πλέον, γιατί τα σύγχρονα προσκυνήματα περιλαμβάνουν τόσο μεγάλο αριθμό ατόμων που μπορούν να οργανωθούν μόνο με τον τρόπο που οργανώνεται ο μαζικός τουρισμός. Ομοίως ο Tyrakowski (1994) αρκετά χρόνια νωρίτερα υποστήριζε πως ο θρησκευτικός τουρισμός στηρίζεται στην πραγματοποίηση της ευκαιρίας που παρέχεται από το θρησκευτικό ταξίδι για αναψυχή και την εξέλιξη από τα παραδοσιακά προσκυνήματα προς τον τουρισμό για διακοπές.

Τις τελευταίες δεκαετίες λοιπόν αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο η ανάπτυξη της σχέσης μεταξύ θρησκείας και τουρισμού κατά την οποία ένας μεγάλος αριθμός τουριστών επισκέπτεται θρησκευτικούς προορισμούς με σκοπό την ικανοποίηση αναγκών που δεν συνδέονται αποκλειστικά με θρησκευτικούς λόγους.

2.6 Η σημασία του θρησκευτικού τουρισμού

Ο τουρισμός που βασίζεται στη θρησκεία αναγνωρίζεται σήμερα ως μια μορφή τουρισμού με μεγάλη σημασία για την παγκόσμια κοινότητα. Πρόσφατες έρευνες υποστηρίζουν πως πιθανότατα, λόγω της διαρκούς αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού και της συνεπακόλουθης αύξησης της τουριστικής ζήτησης, έχει σημειωθεί σημαντική αύξηση στον αριθμό των θρησκευτικών τουριστών (Timothy, 2006).

Τα παραπάνω αποδεικνύονται από τις αυξητικές τάσεις που παρατηρούνται παγκοσμίως, κυρίως από τη δεκαετία του 1990 και μετά, στον αριθμό των πιστών και στις μετακινήσεις δεκάδων εκατομμυρίων ταξιδιωτών ανεξάρτητα από τη θρησκεία τους, που ταξιδεύουν κάθε χρόνο σε αναζήτηση του Θεού ή για πνευματική αναζήτηση.

Σύμφωνα με σχετικά πρόσφατο άρθρο της Καθημερινής (2007), το 2000 οι οπαδοί του Χριστιανισμού και των άλλων δύο μεγάλων θρησκειών, του Ισλάμ και του Ινδουισμού, αντιπροσώπευαν πολύ μεγαλύτερο ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού σε σύγκριση με τον προηγούμενο αιώνα. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα το 50% του παγκόσμιου πληθυσμού ανήκε σε μια από τις θρησκείες αυτές ενώ στις αρχές του 21^{ου} αιώνα το ποσοστό αυτό έφτανε το 64% με τις προβλέψεις να δηλώνουν πως το ποσοστό αυτό μπορεί να αγγίξει το 70% το 2025. Σύμφωνα με μια άλλη σχετική έρευνα που έγινε στις αρχές του 2000, οι Χριστιανοί συνολικά ξεπερνούσαν τα 1,9 δισεκατομμύρια άτομα. Ο Πίνακας 2.1 παραθέτει την ποσοστιαία μεταβολή των πιστών σε σύγκριση με εκτιμήσεις του αριθμού των πιστών κατά το έτος 2025, πάντοτε βάσει των αποτελεσμάτων της ίδιας έρευνας.

Ο συνολικός αριθμός των θρησκευτικών μετακινήσεων στον κόσμο ανερχόταν στις αρχές της δεκαετίας του 1990 περίπου σε 220 εκατομμύρια ταξίδια το χρόνο. Από αυτά τα 150 περίπου εκατομμύρια αφορούσαν ταξίδια Χριστιανών (Fritsch, 2000). Για παράδειγμα, ο αριθμός των επισκεπτών στο Καθολικό Προσκύνημα της Λούρδης τα τελευταία χρόνια φτάνει κατά μέσο όρο τα έξι εκατομμύρια. Το Βατικανό και η Ρώμη που αποτελούν το θρησκευτικό κέντρο των Καθολικών Χριστιανών, υπολογίζεται ότι προσελκύνουν περίπου δέκα εκατομμύρια επισκέπτες το χρόνο.

Πίνακας 2.1 Κατανομή παγκόσμιου πληθυσμού με βάση τη θρησκεία

	Έτος 2000	Έτος 2025	Μεταβολή (%)
Παγκόσμιος Πληθυσμός	6.055.049.000	7.823.703.000	29
Καθολικοί	1.063.608.000	1.371.600.000	29
Προτεστάντες	342.035.000	468.594.000	37
Ορθόδοξοι	215.129.000	252.716.000	18
Αγγλικοί	79.650.000	113.746.000	43
Χριστιανοί (σύνολο)	1.999.566.000	2.616.670.000	31
Μουσουλμάνοι	1.188.566.000	1.784.876.000	50
Ινδουιστές	811.337.000	1.049.231.000	29
Βουδιστές	359.982.000	418.345.000	16
Εβραίοι	14.434.000	16.053.000	11

Πηγή: Fritsch (2000)

Σε ότι αφορά τη Μέκκα, την ιερότερη πόλη του Ισλάμ, το έτος 2006 την επισκέφτηκαν περισσότεροι από δύο εκατομμύρια ταξιδιώτες, ενώ κατά τη διάρκεια των ινδουιστικών θρησκευτικών εορτών του Kumbha Mela που πραγματοποιούνται κάθε 12 χρόνια, περίπου εβδομήντα εκατομμύρια επισκέπτες από όλο τον κόσμο παρακολουθούν τις εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται σε πόλεις της Ινδίας.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτή η αναπτυξιακή διάσταση του θρησκευτικού τουρισμού καθώς αναγνωρίζεται ως ένα από τα δυναμικότερα πεδία ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο όπου με την κατάλληλη αξιοποίηση μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική αύξηση του ενδιαφέροντος των επισκεπτών για τον θρησκευτικό πλούτο μιας περιοχής.

2.7 Κατηγοριοποιήσεις του θρησκευτικού τουρισμού

Η ιδέα του θρησκευτικού τουρισμού για πολλούς είναι αρκετά αμφιλεγόμενη, κυρίως για τις εκκλησιαστικές αρχές που ορισμένες φορές αρνούνται να παραδεχθούν την τουριστική διάσταση των θρησκευτικών ταξιδιών. Όμως και από την πλευρά των ακαδημαϊκών και μελετητών του φαινομένου του θρησκευτικού τουρισμού υπάρχουν διάφορα ερωτήματα που προβληματίζουν. Για παράδειγμα, βάσει ποιών χαρακτηριστικών κάποιος τόπος θεωρείται ιερός; Ποια είναι η ανταπόκριση των πιστών στην ιδέα ότι ένας χώρος είναι ιερός; Οι ακόλουθες ενότητες παρουσιάζουν κατηγοριοποιήσεις του θρησκευτικού τουρισμού βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων, που δίνουν απαντήσεις στους σχετικούς προβληματισμούς.

2.7.1 Κατηγοριοποίηση με βάση το χώρο

Δίνοντας έμφαση στον προορισμό του θρησκευτικού ταξιδιού, δηλαδή τον τόπο υποδοχής των τουριστών, σε συνδυασμό και με το κίνητρο του ταξιδιού, οι Nolan και Nolan (1989) καταλήγουν στις ακόλουθες τρεις κατηγορίες του θρησκευτικού τουρισμού:

1. Η πρώτη κατηγορία σχετίζεται με τους *τόπους προσκυνήματος* και περιλαμβάνει:
 - τους χώρους με αποκλειστικά θρησκευτικό ενδιαφέρον, είτε εξαιτίας της έλλειψης άλλων σχετικών πολιτιστικών ενδιαφερόντων, είτε εξαιτίας περιορισμού στην πρόσβαση (π.χ. Άγιο Όρος), είτε εξαιτίας χαμηλού τουριστικού ενδιαφέροντος.
 - τους ναούς οι οποίοι έχουν τουριστική σημασία, λόγω των ιστορικών-πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων τους (π.χ. η Μονή της Αγίας Λαύρας).
 - τους ναούς στους οποίους υπάρχει συνδυασμός γενικότερης τουριστικής έλξης και πνευματικής αξίας για τους πιστούς, έτσι ώστε

και οι δύο κατηγορίες επισκεπτών (απλοί τουρίστες και θρησκευτικοί τουρίστες) να μπορούν να ικανοποιηθούν.

- τους ναούς στους οποίους, κατά χρονικά διαστήματα, διοργανώνονται γιορτές με ισχυρό ιστορικό και θρησκευτικό ενδιαφέρον (π.χ. τα εκκλησιάκια της ελληνικής επικράτειας που γιορτάζουν το δεκαπενταύγουστο και διοργανώνουν θρησκευτικό πανηγύρι).
2. Η δεύτερη κατηγορία αφορά τους *θρησκευτικούς τόπους που ελκύουν τουρίστες γενικά* (δηλαδή όχι μόνο τους θρησκευτικούς τουρίστες). Συγκεκριμένα, πρόκειται για θρησκευτικούς χώρους που ελκύουν τουρίστες εξαιτίας θρησκευτικών κτιρίων με υψηλή καλλιτεχνική και μνημειακή σημασία. Προσελκύουν συνεπώς μεγάλο αριθμό τουριστών ανεξάρτητα από τα πιστεύω τους ή τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις (π.χ. η Αγία Σοφία στην Κωνσταντινούπολη και η Παναγία των Παρισίων).
 3. Η τρίτη κατηγορία αναφέρεται σε τόπους όπου πραγματοποιούνται *θρησκευτικές εορτές μεγάλης σπουδαιότητας*, πομπές και λιτανείες όπως για παράδειγμα είναι οι θρησκευτικές εκδηλώσεις θρησκευτικής κατάνυξης τη Μεγάλη Εβδομάδα στην Πάτμο, την Τήνο και την Κέρκυρα.

Κατά την ανάλυση της *πρώτης κατηγορίας* θρησκευτικών ταξιδιών θα πρέπει να αναφερθεί ότι πολλοί θρησκευτικοί χώροι έχουν σχετικά μικρή αξία από τουριστική άποψη. Δηλαδή οι χώροι αυτοί δεν έχουν ιστορικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, ούτε χαρακτηρίζονται από γνωστά φεστιβάλ. Είναι ιεροί τόποι, δηλαδή ιερά κτίσματα ή ιερές περιοχές όπου οι πιστοί επισκέπτονται λόγω του θρησκευτικού περιεχομένου τους για να ικανοποιήσουν αποκλειστικά τις θρησκευτικές ανάγκες τους (εκπλήρωση τάματος, παράκληση). Επίσης οι ειδικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα σε αυτά τα προσκυνήματα είναι κατεξοχήν καθαρά θρησκευτικού χαρακτήρα (π.χ. προσκύνημα της Παρθένου στο San Sebastian de Garabandal στη Βόρεια Ισπανία). Η φιλοξενία σε αυτούς τους χώρους γίνεται συνήθως σε ξενώνες των ναών ή σε εγκαταστάσεις που υποστηρίζονται από μη-κερδοσκοπικές οργανώσεις.

Υπάρχουν βέβαια και τόποι προσκυνήματος όπου είναι τόσο μεγάλη η συγκέντρωση προσκυνητών ώστε να παρατηρούνται φαινόμενα μαζικού τουρισμού (π.χ. το θρησκευτικό κέντρο Kavelaer στη Γερμανία). Στους συγκεκριμένους χώρους παρουσιάζονται ολοένα και περισσότερο φαινόμενα εμπορευματοποίησης που αναπτύσσονται για την εξυπηρέτηση του μεγάλου όγκου των επισκεπτών, εμφανίζοντας με αυτό τον τρόπο σημεία σύγκρουσης με τις προσδοκίες των επισκεπτών που αντιδρούν στην εμπορική εκμετάλλευση.

Η *δεύτερη κατηγορία* αναφέρεται στα θρησκευτικά τουριστικά αξιοθέατα που προσελκύουν τουρίστες αλλά και προσκυνητές. Κατά τον Vukonic (1996) τα αξιοθέατα αυτά μπορεί να αφορούν κτίσματα ή περιοχές με μικρότερη ή μεγαλύτερη πολιτιστική, ιστορική ή καλλιτεχνική αξία. Οι θρησκευτικοί αλλά και οι μη θρησκευτικοί τουρίστες αναζητούν τις παραπάνω αξίες όπως ακριβώς θα έκαναν και σε ένα μουσείο ή σε μια έκθεση. Αν και αυτά τα αξιοθέατα μπορούν να είναι σημαντικοί τόποι προσκυνήματος (π.χ. το αβαείο του Mont-Saint-Michel στη Γαλλία), η κοσμική λειτουργία τους επισκιάζει τη θρησκευτική λειτουργία τους.

Η *τρίτη κατηγορία* περιλαμβάνει θρησκευτικές εορτές που πραγματοποιούνται σε συγκεκριμένο χρόνο. Οι εορταστικές αυτές εκδηλώσεις αποτελούν την αιτία προσέλκυσης μεγάλου αριθμού τουριστών ή θρησκευτικών τουριστών, κυρίως για την μοναδικότητα της εκδήλωσης και του τοπικού «χρώματος». Οι θρησκευτικές αυτές εορτές αποτελούν πραγματικά ή πιθανά τουριστικά αξιοθέατα γιατί παρόλο που κάποιες από αυτές διατηρούν βαθύ θρησκευτικό νόημα για την τοπική κοινωνία, τα τελευταία χρόνια ο θρησκευτικός χαρακτήρας τους έχει αντικατασταθεί από μια κοσμική χροιά που εκφράζεται μέσω της μουσικής, των εθίμων ή των πανηγυριών.

Επιπλέον έχει αποδειχθεί ότι η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού επισκεπτών κατά τις ημέρες θρησκευτικών εορτών σε πολλούς θρησκευτικούς τόπους δημιουργεί επιπτώσεις όμοιες με αυτές του μαζικού τουρισμού. Οι επιπτώσεις αυτές πολλές φορές δεν είναι ευπρόσδεκτες από τις τοπικές κοινωνίες και υπάρχουν περιπτώσεις που ο τοπικός πληθυσμός προσπάθησε να περιορίσει τον αριθμό των τουριστών. Για παράδειγμα, στη Βρετάνη της Γαλλίας κατά τις εκδηλώσεις της «συγχώρησης» που

ήταν διάσημες για τις επιδείξεις τοπικών ενδυμασιών, υπήρξε μια τάση στις αρχές της δεκαετίας του 1980 να αποθαρρυνθούν οι τουρίστες μέσω της ένδυσης με καθημερινά ρούχα κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων. Σε άλλες περιπτώσεις μπορούν να δημιουργηθούν προβλήματα διαχείρισης του μεγάλου αριθμού επισκεπτών. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης αφιερωμένης στην Παρθένο της Riegala στις ακτές της Ισπανίας, συγκεντρώνεται τόσο μεγάλος αριθμός επισκεπτών ώστε να δημιουργούνται προβλήματα διαμονής, παρά την ύπαρξη ανεπτυγμένης τουριστικής υποδομής στην περιοχή.

Από τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των κινήτρων που ωθούν ένα άτομο να πραγματοποιήσει ένα ταξίδι και του τόπου στον οποίο μεταβαίνει για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του, προκύπτει και το επίπεδο της σημασίας που δίνει σε αυτόν τον τόπο. Δηλαδή για τον προσκυνητή η σημασία που δίνει σε έναν θρησκευτικό τόπο προκύπτει από την πνευματική ανάταση που νιώθει συμμετέχοντας σε ένα βαθύτερο επίπεδο ύπαρξης. Για τον τουρίστα που επισκέπτεται έναν τόπο παρακινημένος από θρησκευτικά κίνητρα, η σημασία που δίνει σε έναν θρησκευτικό χώρο συνδέεται με την πνευματικότητα και την ψυχική αναγέννηση που μπορεί να νιώσουν εξαιτίας της θρησκείας, αλλά έχει σχέση ακόμα και με την πολιτιστική ή ιστορική αξία του χώρου. Μπορούμε να πούμε λοιπόν πως έναν θρησκευτικό χώρο μπορούν να τον επισκέπτονται προσκυνητές και τουρίστες με θρησκευτικά ή άλλα κίνητρα, δίνοντας σε αυτόν διαφορετικά επίπεδα σημασίας. Ως αποτέλεσμα ο χώρος αποκτά για τον καθένα διαφορετικό θρησκευτικό, πολιτιστικό, ή ιστορικό χαρακτήρα ενώ μπορεί να υπάρχει και συνδυασμός τους.

2.7.2 Κατηγοριοποίηση με βάση τη διάρκεια παραμονής

Ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί ακόμα να κατηγοριοποιηθεί βάσει της διάρκειας παραμονής στον τόπο προορισμού. Σύμφωνα με αυτό το κριτήριο, ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να διακριθεί σε βραχυχρόνιο θρησκευτικό τουρισμό, που δεν περιλαμβάνει διανυκτέρευση στον τόπο προορισμού, και σε μακροχρόνιο θρησκευτικό τουρισμό, που περιλαμβάνει τουλάχιστον μια διανυκτέρευση (Rinschede, 1992).

Ο *βραχυχρόνιος θρησκευτικός τουρισμός* χαρακτηρίζεται από την περιορισμένη χρονική διάρκεια του θρησκευτικού ταξιδιού, που συνήθως πραγματοποιείται σε κοντινές αποστάσεις από τον μόνιμο τόπο κατοικίας των τουριστών. Σκοπός του τουριστικού ταξιδιού είναι η επίσκεψη ενός θρησκευτικού χώρου και η παράλληλη συμμετοχή σε έναν θρησκευτικό εορτασμό. Συνήθως η απόσταση από το θρησκευτικό χώρο καλύπτεται με τα πόδια σε μια πομπή μέσα από μονοπάτια, ενώ συχνά δεν χρησιμοποιούνται μέσα μεταφοράς. Στις περιοχές αυτές η υποδομή δεν είναι ανεπτυγμένη και περιορίζεται σε χώρους στάθμευσης, εστιατόρια και καταστήματα με αναμνηστικά είδη. Για αυτό το λόγο τα οικονομικά οφέλη που αποκομίζει η περιοχή είναι περιορισμένα.

Αντίθετα ο *μακροχρόνιος θρησκευτικός τουρισμός* περιλαμβάνει επισκέψεις σε θρησκευτικούς χώρους που διαρκούν για περισσότερες ημέρες ή ακόμα και εβδομάδες. Οι επισκέψεις αυτές μπορούν να έχουν σαν προορισμό εθνικά και διεθνή θρησκευτικά κέντρα που προσελκύουν εκατομμύρια επισκέπτες. Πολλές φορές οι επισκέπτες συνδυάζουν το ταξίδι στα θρησκευτικά αυτά κέντρα με τον τουρισμό στις γύρω περιοχές. Ως αποτέλεσμα δημιουργείται μια εξάρτηση της πόλης στην οποία βρίσκεται το θρησκευτικό κέντρο με τον τουρισμό.

2.7.3 Κατηγοριοποίηση με βάση οργανωτικά κριτήρια

Ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί ακόμα να κατηγοριοποιηθεί με βάση ορισμένα κριτήρια που αφορούν την οργάνωση του και που περιλαμβάνουν τον αριθμό συμμετεχόντων, τα μέσα μεταφοράς που χρησιμοποιούνται για το ταξίδι, καθώς και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων.

Σε σχέση με τον αριθμό συμμετεχόντων, στον θρησκευτικό τουρισμό το φαινόμενο του μεμονωμένου ταξιδιώτη είναι σπάνιο αφού στις περισσότερες περιπτώσεις οι θρησκευτικοί τουρίστες ταξιδεύουν σε οργανωμένες ομάδες. Το ταξίδι σε οργανωμένες ομάδες έχει ιδιαίτερη σημασία για τον τουρισμό, καθώς απαιτεί ιδιαίτερη υποδομή. Συνήθως η οργάνωση αυτών των ταξιδιών γίνεται από

τουριστικά γραφεία με θρησκευτικό προσανατολισμό αλλά υπάρχουν και ταξίδια που διοργανώνονται από την εκκλησία, κοινότητες, ομάδες νεολαίας και σχολεία.

Αναφορικά με τα μέσα μεταφοράς που χρησιμοποιούνται για το θρησκευτικό ταξίδι, οι προσκυνητές έως και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα συνήθιζαν να ταξιδεύουν με τα πόδια. Σήμερα αν και το προσκύνημα με τα πόδια διατηρείται ακόμα σε αρκετές περιοχές του κόσμου, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση των προσκυνητών από τη Δυτική Αφρική που ταξιδεύουν με τα πόδια περίπου τρία χρόνια για να επισκεφτούν τη Μέκκα, παρόλα αυτά έχει περιοριστεί σε μεγάλο βαθμό. Σήμερα τα σημαντικότερα μέσα μεταφοράς στο πλαίσιο του θρησκευτικού τουρισμού αποτελούν το λεωφορείο και το αυτοκίνητο, ενώ το ταξίδι με το πλοίο έχει πλέον αντικατασταθεί από το αεροπορικό ταξίδι.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα ερευνών σχετικά με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των θρησκευτικών τουριστών, το φύλο των θρησκευτικών τουριστών διαφέρει ανάλογα με τη θρησκεία και τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία. Οι χριστιανοί θρησκευτικοί ταξιδιώτες είναι κυρίως γυναίκες. Αντίθετα, στο θρησκευτικό κέντρο της Βεγγάλης στην Ινδία η παρουσία των αντρών είναι εντονότερη, ενώ στη Μέκκα οι άντρες ταξιδιώτες αποτελούν τη μεγάλη πλειοψηφία, γεγονός που έχει βέβαια σχέση με την θέση της γυναίκας στον ισλαμικό κόσμο. Διαφορές υπάρχουν και στην ηλικία αλλά και την επαγγελματική θέση των θρησκευτικών τουριστών, χωρίς όμως να είναι δυνατή η διατύπωση γενικεύσεων. Για παράδειγμα, σε μια μελέτη στα θρησκευτικά κέντρα της Γαλλίας, ο Schweyer (1983) κατέληξε πως οι θρησκευτικοί προορισμοί αποτελούν πόλο έλξης για τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Αντίθετα, στη θρησκεία του Ινδουισμού οι υψηλές κοινωνικές τάξεις είναι αυτές που αντιπροσωπεύονται περισσότερο στα θρησκευτικά κέντρα σε σχέση με τις χαμηλότερες τάξεις.

2.8 Συμπεράσματα κεφαλαίου

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί μια από τις παλαιότερες μορφές τουρισμού καθώς τα ταξίδια για θρησκευτικούς λόγους αποτελούσαν ουσιαστικά τα πρώτα ταξίδια αναψυχής που καταγράφονται στην ιστορία πολλών πολιτισμών. Από

εννοιολογική σκοπιά, ο θρησκευτικός τουρισμός είναι μια μορφή τουρισμού που είναι αποκλειστικά ή έντονα συνδεδεμένος με την επιθυμία του ανθρώπου να ικανοποιήσει τις θρησκευτικές του ανάγκες. Σήμερα όμως τα θρησκευτικά ταξίδια πραγματοποιούνται και για πολιτιστικούς και κοινωνικούς λόγους σε μικρές ή μεγάλες αποστάσεις. Η σημασία του θρησκευτικού τουρισμού είναι μεγάλη και αυτό αποδεικνύεται από την συμβολή του στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη που δημιουργεί σε παγκόσμιο επίπεδο. Ο θρησκευτικός τουρισμός συνήθως έχει τη μορφή προσκυνήματος, ή συνδέεται με επισκέψεις σε θρησκευτικούς τόπους και θρησκευτικά αξιοθέατα, ή τέλος περιλαμβάνει τη συμμετοχή σε εορταστικές εορτές και επετείους.

3

Ο Θρησκευτικός Τουρισμός στην Ελλάδα

3.1 Εισαγωγή

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί ένα φαινόμενο που συνδέθηκε με την Ελλάδα από την αρχαιότητα αφού μεγάλος αριθμός ταξιδιωτών από ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο ακόμη και από περιοχές μη ελληνικές έφταναν σε ιερά κέντρα λατρείας προκειμένου να προσεγγίσουν το «θείο». Στη σύγχρονη Ελλάδα τα μνημεία της ελληνικής ορθοδοξίας αποτελούν χώρους συνάντησης για θρησκευτικούς σκοπούς. Η ύπαρξη αυτών των θρησκευτικών μνημείων σε συνδυασμό με τα αρχαιοελληνικά μνημεία έχουν σαν αποτέλεσμα ευσεβείς περιηγητές, τουρίστες αλλά και θαυμαστές της βυζαντινής τέχνης να βρίσκουν μέσα από πολιτιστικά οδοιπορικά στον ελληνικό χώρο, τους δρόμους της επαφής με την πνευματικότητα της ορθοδοξίας (Μιχαηλίδης, 2003).

Επισκέπτες από ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο αλλά και από το εξωτερικό ταξιδεύουν με προορισμό θρησκευτικούς τόπους, συνήθως για την εκπλήρωση των θρησκευτικών τους καθηκόντων και λιγότερο συχνά για να θαυμάσουν ή να μελετήσουν την αρχιτεκτονική, τη ζωγραφική και τα κειμήλια των ιερών χώρων. Με κέντρο τις Μητροπόλεις, τις μεγάλες ενορίες της χώρας, αλλά και τουριστικά πρακτορεία, διοργανώνονται επισκέψεις σε θρησκευτικούς τόπους είτε για την εκπλήρωση κάποιου τάματος, είτε με αφορμή κάποια θρησκευτική εορτή, εκδήλωση ή τελετή, είτε με σκοπό την περιήγηση σε μνημεία λατρείας.

Στο εσωτερικό της χώρας εκτιμάται ότι διακινούνται προς τις Ιερές Μονές περισσότερα από 300.000 άτομα κάθε χρόνο. Ακόμα ένας αριθμός ξένων τουριστών επισκέπτονται κάθε χρόνο αρκετά θρησκευτικά κέντρα της χώρας όπως το Άγιο

Όρος και τα Μετέωρα, που μαζί με άλλους ιερούς χώρους αποτελούν πολιτιστικά μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς, μοναδικά στον κόσμο. Οι περισσότεροι τουρίστες προέρχονται κυρίως από χώρες ορθόδοξες στο χριστιανικό δόγμα, όπως είναι η Βουλγαρία, η Ρωσία, η Σερβία και άλλες ανατολικές χώρες, καθώς και ένα ποσοστό Αμερικανών.

Πρέπει πάντως να σημειωθεί πως ο θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα θα μπορούσε να είναι περισσότερο ανεπτυγμένος. Η ελλιπής διαμόρφωση και προβολή από τους αρμόδιους φορείς και η έλλειψη συγκροτημένου τουριστικού σχεδιασμού των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, μεταξύ των οποίων και ο θρησκευτικός τουρισμός, έχει δημιουργήσει αυτή την κατάσταση η οποία έχει οδηγήσει στην γενικότερη υποβάθμιση του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος της χώρας.

Στην Αχαΐα, παρά την ύπαρξη πολλών μνημείων θρησκευτικού ενδιαφέροντος και την πραγματοποίηση πληθώρας θρησκευτικών εκδηλώσεων, είναι φανερό πως δεν υπάρχει οργανωμένος θρησκευτικός τουρισμός. Σήμερα οι αναπτυξιακές δυνατότητες του θρησκευτικού τουρισμού γίνεται αντιληπτή καθώς αναγνωρίζεται ως ένα από τα δυναμικότερα πεδία ανάπτυξης στην Ελλάδα. Μέσα από κατάλληλες ενέργειες προβολής και αξιοποίησης μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική αύξηση του ενδιαφέροντος των επισκεπτών για τον θρησκευτικό πλούτο της χώρας.

3.2 Οι σπουδαιότεροι θρησκευτικοί χώροι στην Ελλάδα

Δεν μπορεί να υπάρξει μια ολοκληρωμένη έρευνα του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα, χωρίς να γίνει ειδική αναφορά σε τόπους που θεωρούνται κατεξοχήν θρησκευτικοί και προσελκύουν το μεγαλύτερο ποσοστό των προσκυνητών και των θρησκευτικών τουριστών στην Ελλάδα. Οι ακόλουθες υποενότητες παρουσιάζουν τους χώρους αυτούς.

3.2.1 Το Άγιο Όρος

Η χερσόνησος του Άθω, η ανατολικότερη της Χαλκιδικής, αποτελεί αυτοδιοίκητο τμήμα του ελληνικού κράτους, με την ονομασία Άγιον Όρος ή Αυτόνομη Μοναστική Πολιτεία ή Αθωνιάς Δημοκρατία. Έχει έκταση 336 τετραγωνικά χιλιόμετρα και πληθυσμό περίπου 1.500 άτομα. Πρωτεύουσα είναι οι Καρυές. Η Αυτόνομη Μοναστική Πολιτεία περιλαμβάνει είκοσι μονές (17 ελληνικές, 1 ρώσικη, 1 βουλγάρικη και μια σέρβικη), 12 σκήτες και 204 κελιά καθώς και καλύβες, καθίσματα, ησυχαστήρια ή ασκητήρια με τη μορφή καλύβας ή διαρρυθμισμένου σπηλαίου.

Οι είκοσι μονές με τη σειρά ιεραρχίας τους είναι οι εξής: Μεγίστης Λαύρας, Βατοπεδίου, Ιβήρων, Χιλιανδαρίου, Διονυσίου, Κουτλουμουσίου, Παντοκράτορα, Ξηροποτάμου, Ζωγράφου, Δοχειαρίου, Καροκάλλου, Φιλοθέου, Σίμωνος Πέτρας, Αγίου Παύλου, Σταυρονικήτα, Ξενοφώντος, Γρηγορίου, Εσφιγμένου, Αγίου Παντελεήμονα και Κωνσταμονίτου. Αρκετοί μοναχοί ασκητεύουν σε ερημητήρια και σπηλιές, όπου προσεύχονται διαρκώς αυτόβουλα στερημένοι από τα υλικά αγαθά. Ονομαστά ασκητήρια είναι τα Καρούλια, σπηλιές κρεμασμένες στους νότιους βράχους του Άθω όπου κατοικούν οι πιο αυστηροί ασκητές του ιερού βουνού.

Η χερσόνησος του Άθω αποτελεί ξεχωριστή μοναστική πολιτεία με μεγάλο αριθμό μοναστηριών κτισμένη στα Βυζαντινά χρόνια. Σύμφωνα με ένα μύθο το Άγιο Όρος είναι ο ογκόλιθος που πέταξε ο Θυμωμένος γίγαντας Άθως εναντίον του Ποσειδώνα. Μια αγιορείτικη παράδοση αναφέρει πως καθώς η Παναγία ταξίδευε με τον Ευαγγελιστή Ιωάννη στο Βόρειο Αιγαίο, μια δυνατή τρικυμία τους έριξε στις ακτές του Άθω. Η Παναγία, εντυπωσιασμένη από τη φυσική ομορφιά του, ζήτησε από τον Υιό και Κύριο της να της χαρίσει την περιοχή. Στην θέση όπου επιβίβαστηκε η Παναγία κτίστηκε η Μονή των Ιβήρων και από τότε η χερσόνησος λέγεται και Περιβόλι της Παναγίας.

Την ονομασία Άγιο Όρος την συναντάμε τον 11^ο αιώνα σε έγγραφο του βυζαντινού αυτοκράτορα Θ' του Μονομάχου. Οι πρώτοι μοναχοί έφτασαν εδώ πριν από τον 9^ο

αιώνα και ζούσαν σε ασκητικές καλύβες ή απομονωμένες σπηλιές. Το 12^ο αιώνα ιδρύθηκαν μοναστήρια από μοναχούς ξένων εθνικοτήτων: Ρώσους, Ίβηρες και Σέρβους. Την περίοδο της ακμής του, περίπου τον 14^ο αιώνα, υπολογίζεται πως στο Άγιο Όρος κατοικούσαν περισσότεροι από 50.000 μοναχοί.

Σήμερα οι μοναχοί δεν ξεπερνούν τους 2.000 και ανάμεσα τους υπάρχουν αρκετοί Ρώσοι, Βούλγαροι, Σέρβοι και Ρουμάνοι. Οι εκκλησίες του Αγίου Όρους έχουν υπέροχες τοιχογραφίες ζωγραφισμένες από σπουδαίους αγιογράφους, όπως ο Μανουήλ Πανσέληνος και ο Θεοφάνης Κρητικός. Σπουδαίοι και πολύτιμοι είναι οι θησαυροί και τα κειμήλια των μοναστηριών, με εικόνες, σπάνια χειρόγραφα και ιερές λειψανοθήκες, τα οποία ανακαλύπτει κανείς μετά από ώρες πεζοπορίας από τη μια μονή στην άλλη. Ωστόσο η ομορφιά της φύσης αλλά και των ίδιων των θησαυρών που φυλάσσονται στα υπόγεια των μονών αξίζουν κάθε ταλαιπωρία.

Το Άγιο Όρος διοικείται από την Ιερή Κοινότητα με έδρα τις Καρυές, οι οποίες από το 10^ο αιώνα αποτελούν την πρωτεύουσα στην οποία συνεδριάζουν οι εκπρόσωποι των μοναστηριών και ρυθμίζουν εσωτερικά διοικητικά θέματα. Η πολιτική διοίκηση υπάγεται στο Υπουργείο Εξωτερικών. Στη μοναστική πολιτεία ισχύει το «άβατο», δηλαδή απαγορεύεται η είσοδος γυναικών στα όρια της επικράτειας της, ακόμη και να προσορμιστεί στους λιμενίσκους της πλοίο που μεταφέρει γυναίκες ή και να πλησιάσει σε απόσταση μικρότερη από τα 500 μέτρα από την ακτή. Η απαγόρευση αυτή επεκτείνεται επίσης σε όλα τα θηλυκά ζώα, καθώς και στους ανηλίκους, εκτός αν συνοδεύονται από τον πατέρα ή άλλον ενήλικα που έχει μαζί του υπεύθυνη δήλωση έγκρισης, υπογεγραμμένη από τους δύο γονείς και θεωρημένη από την αστυνομία. Η παραβίαση του «αβάτου» τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την είσοδο των επισκεπτών στο Άγιο Όρος είναι η κράτηση θέσεως μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας με το Γραφείο Προσκυνητών της Ιεράς Επιστασίας, που βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη ή στην Ουρανούπολη Χαλκιδικής. Οι προσκυνητές δεν πρέπει να φτάνουν στην Ουρανούπολη χωρίς προηγουμένως να έχουν κρατήσει θέση, γιατί αφού συμπληρωθεί ο αριθμός των 120

προσκυνητών που επιτρέπεται να εισέλθουν κάθε ημέρα στο Άγιο Όρος, δεν εξυπηρετείται κανένας παραπάνω.

Η διαμονή στα Μοναστήρια του Αγίου Όρους είναι δωρεάν. Η διάρκεια παραμονής είναι τέσσερις ημέρες. Για τους Έλληνες που θέλουν να μείνουν στις μονές χρειάζεται μόνο η αστυνομική τους ταυτότητα για την έκδοση διαμονητηρίου από τις Καρυές, που τους παραχωρεί τη δυνατότητα να παραμένουν στα μοναστήρια. Οι αλλοδαποί χρειάζονται ειδική άδεια από το Υπουργείο Εξωτερικών στην Αθήνα ή το Υπουργείο Μακεδονίας Θράκης στη Θεσσαλονίκη.

Οι φιλοξενούμενοι ακολουθούν τον τρόπο ζωής και τη διατροφή των μοναχών. Οι γυναίκες δεν επιτρέπεται να μπουν στο χώρο του Αγίου Όρους ενώ απαγορεύεται κάθε θηλυκή παρουσία. Οι προσκυνητές πρέπει να ντύνονται και να συμπεριφέρονται ευπρεπώς. Οι προσκυνητές που επιθυμούν να παρευρεθούν σε κάποια Αγιορείτικη πανήγυρη πρέπει να λάβουν υπόψη τους ότι το Άγιο Όρος ακολουθεί το Ιουλιανό (παλαιό) ημερολόγιο. Επίσης τον χρόνο δεν τον μετρούν από τα μεσάνυχτα, όπως συμβαίνει παντού, αλλά από την δύση του ηλίου. Στη μονή των Ιβήρων μετρούν το χρόνο από την ανατολή του ηλίου.

Η αυτόνομη μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους συντηρείται από κρατική επιχορήγηση, από εισοδήματα ακινήτων και γαιών που έχει σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, από την εκμετάλλευση του μεγάλου δασικού πλούτου της περιοχής, από γεωργικά προϊόντα που παράγουν οι ίδιοι οι μοναχοί (ξηρούς καρπούς, λάδι, ελιές, κρασί, κ.α.) καθώς και από την κατασκευή χειροτεχνημάτων (ξυλογλυπτικής, βιβλιοδεσίας, αγιογραφίας).

Ο θρησκευτικός τουρισμός στο Άγιο όρος βρίσκεται στο απόγειο του. Σε όλη σχεδόν τη διάρκεια του έτους υπάρχει πληρότητα όσον αφορά τον ανώτατο αριθμό ατόμων που επιτρέπεται να εισέρχονται κάθε μέρα στο Άγιο Όρος (120 άτομα). Συνεπώς η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα πρέπει να στραφεί σε άλλες περιοχές θρησκευτικού ενδιαφέροντος. Όσον αφορά τον εξωτερικό τουρισμό, σύμφωνα με το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης, μια επίσκεψη στο

Άγιο Όρος θα μπορούσε να αποτελεί μόνο ένα τμήμα του ταξιδιού και οι υπόλοιπες ημέρες να καλύπτονται σε άλλους θρησκευτικούς προορισμούς (www.gnto.gr).

3.2.2 Τα Άγια Μετέωρα

Τα Μετέωρα αποτελούν ομάδα βράχων στο βορειοδυτικό άκρο της Θεσσαλικής πεδιάδας, σε απόσταση εννέα περίπου χιλιομέτρων βόρεια της Καλαμπάκας. Δίνουν την εντύπωση κάστρων που δεσπόζουν στην αρχή της ευρείας κοιλάδας του Πηνειού, στην κορυφή των οποίων κυριαρχούν από τον 14^ο αιώνα κατά θαυμαστό τρόπο τα περίφημα βυζαντινά μοναστήρια της ομώνυμης μοναστικής κοινωνίας. Τα Μετέωρα αποτελούν μοναδικό φαινόμενο και η ερμηνεία της γένεσης και εξέλιξης τους απασχολεί μέχρι σήμερα τους ερευνητές.

Τα Άγια Μετέωρα αποτελούν μέχρι σήμερα το μεγαλύτερο και σημαντικότερο, μετά το Άγιο Όρος, μοναστικό συγκρότημα του ελλαδικού χώρου. Είναι άγνωστο πότε ακριβώς κατοικήθηκαν τα Μετέωρα από μοναχούς και αναχωρητές. Τα πρώτα ίχνη της ιστορίας τους χάνονται μέσα στον χρόνο, στους θρύλους και στις παραδόσεις αφού τα κείμενα τα οποία αναφέρονται σε αυτά χρονολογούνται σε μια εποχή κατά την οποία ο μοναστηριακός βίος πάνω στους απότομους βράχους είχε ήδη οργανωθεί πλήρως.

3.2.3 Τήνος

Τον 19^ο αιώνα η Τήνος έγινε τόπος πανελληνίου και πανορθόδοξου προσκυνήματος. Η ανεύρεση της εικόνας της Ευαγγελίστριας στις 30 Ιανουαρίου 1823 και η ανέγερση του ναού με χρηματικές εισφορές και εθελοντική εργασία των κατοίκων συνδέεται με τη νεότερη ιστορία του νησιού. Από τότε η Τήνος έγινε κατεξοχήν τόπος προσκυνήματος και οι πιστοί καταφεύγουν στην Τήνο για να ζητήσουν χάρη ή για να εκπληρώσουν κάποιο τάμα στην Παναγία. Ο τρόπος προσέγγισης της Εκκλησίας μάλιστα διατηρεί για πολλούς το παλαιό τυπικό του προσκυνήματος, δηλαδή περπάτημα με τα γόνατα και μετάνοιες.

3.2.4 Πάτμος

Η Χώρα στο νησί της Πάτμου είναι ένας από τους λίγους οικισμούς της Ελλάδας που έχουν μια αδιάκοπη εξέλιξη από τον 12^ο αιώνα. Υπάρχουν πολύ λίγες περιοχές σε ολόκληρο τον κόσμο όπου οι θρησκευτικές τελετές, οι οποίες χρονολογούνται από τους πρώτους Χριστιανικούς χρόνους, πραγματοποιούνται ακόμα αναλλοίωτες.

Το Μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και το Σπήλαιο της Αποκάλυψης στην νήσο Πάτμο μαζί με τον Μεσαιωνικό οικισμό της Χώρας, συνθέτουν ένα εξαιρετικό παράδειγμα του παραδοσιακού ελληνορθόδοξου προσκυνηματικού κέντρου μέγιστου αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος. Το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και το Σπήλαιο της Αποκάλυψης τιμούν τη μνήμη της περιοχής όπου ο αγαπημένος μαθητής του Ιησού συνέθεσε δύο από τα ιερότερα έργα του Χριστιανισμού, το Ευαγγέλιο και την Αποκάλυψη κατά το τέλος του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα (whc.unesco.org).

3.3 Περιοχή μελέτης: Το Αίγιο

Το Αίγιο είναι η δεύτερη σε πληθυσμό πόλη του Νομού Αχαΐας, 41 χλμ. από την Πάτρα, με 27.741 κατοίκους. Βρίσκεται στη θέση της αρχαίας πόλης, η οποία σύμφωνα με τα ευρήματα των ανασκαφών κατοικείται, χωρίς διακοπή, από τα νεολιθικά χρόνια. Η αρχαιότερη πόλη της Αχαΐας που φέρει το ίδιο όνομα ήδη από την εποχή της τρωικής εκστρατείας και είναι κτισμένη στον ίδιο πάντα χώρο, διαθέτει μιαν αξιοζήλευτη ιστορική συνέχεια (ιστορία 5.000 χρόνων) αλλά κυρίως ένα ιστορικό παρελθόν που θα το ζήλευαν πολλές πόλεις. Οι πληροφορίες που ακολουθούν προέρχονται από πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν από τη Βικιπαίδεια (2009), την επίσημη ιστοσελίδα του Δήμου Αιγίου (www.aigio.gr), τη Διεύθυνση Τουρισμού Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδος (2009), Ινστιτούτο Ανάπτυξης Δυτικής Ελλάδας (2008).

Το Αίγιο χτίστηκε από τους Πελασγούς και σύμφωνα με τοπική παράδοση την ονομασία του την οφείλει στην Αίγα που έθρεψε εκεί το Δία. Αργότερα αποικίστηκε από Ίωνες και γνώρισε μεγάλη ακμή στους ιστορικούς χρόνους, ιδιαίτερα μετά την

καταστροφή της γειτονικής πόλης Ελίκης, όταν έγινε και πρωτεύουσα της Αχαιϊκής Συμπολιτείας. Το 146 π.Χ. υποδουλώθηκε στους Ρωμαίους, αμέσως μετά την άλωση της Κορίνθου, και αργότερα σε όλους τους επιδρομείς κατακτητές που κυρίεψαν τον ελλαδικό χώρο. Θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο των Αχαιών αποτέλεσε έδρα της Αχαιϊκής Συμπολιτείας (276 π.Χ.). Το Αίγιο υπήρξε για περισσότερο από δύο αιώνες (373-146 π.Χ.) η θρησκευτική και πολιτική πρωτεύουσα μιας από τις αρχαιότερες ομοσπονδίες του αρχαίου κόσμου, του Κοινού των Αχαιών, γεγονός που προσέδιδε στην πόλη μιαν ιδιαίτερη αίγλη, σε μια περίοδο έντονων ζυμώσεων, αναταραχών και ανατροπών στην πολιτική γεωγραφία της Μεσογείου. Η πόλη δεν έχασε ποτέ τη σημασία της, παρά τις βαρβαρικές επιδρομές (Βυζαντινή Εποχή) και την περίοδο της Φραγκοκρατίας (1209-1422), αποτελούσε έδρα βαρονίας με το όνομα «Βοστίτσα». Ακμάζουσα παρέμεινε και την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Το Αίγιο ήταν η πρώτη πόλη που ελευθερώθηκε από τους Τούρκους κατά την Επανάσταση του 1821 (26 Μαρτίου).

3.3.1 Τουριστικά αξιοθέατα Αιγίου

Από τουριστική άποψη, οι τομείς ειδικού ενδιαφέροντος των τουριστών είναι το παλαιό τμήμα της πόλης (με στοιχεία της χαρακτηριστικής αρχιτεκτονικής των αρχών του 20ου αιώνα) και η παραλία από το σιδηροδρομικό σταθμό (που παρέχει ένα παράδειγμα της αρχιτεκτονικής σιδηροδρόμων των αρχών του 20ου αιώνα) ως την εκκλησία της Παναγίας της Τρυπητής, και των παλαιών σταφιδαποθηκών (όλες τώρα εσωτερικά μετασχηματισμένες σε πολυτελή cafes) αλλά και του παλαιού εργοστασίου χαρτοποιίας (που παρέχει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής από την αρχή του προηγούμενου αιώνα, και που τώρα βαθμιαία μετασχηματίζεται σε εκπαιδευτικό ίδρυμα).

Τα ευρήματα από την αρχαιότητα δεν είναι πολλά και είναι μάλλον διάσπαρτα γύρω από την πόλη. Προς την περιοχή της Δεξαμενής οι ανασκαφές αποκάλυψαν δύο ορθογώνια κτήρια του 500 π.Χ. και 400 π.Χ. αντίστοιχα. Η ίδια ανασκαφή επιβεβαίωσε επίσης την ύπαρξη ενός νεκροταφείου των κλασικών χρόνων βορειοδυτικά του ίδιου σημείου, ενώ στην πλατεία Υψηλών Αλωνίων (την κεντρική πλατεία της πόλης) ανακαλύφθηκαν τάφοι από την μυκηναϊκή εποχή. Προς τη

θάλασσα δύο ακόμη νεκροταφεία (ένα ελληνιστικό και ένα ρωμαϊκό) ήρθαν επίσης στο φως. Τα σημαντικά αρχαία κτίσματα της πόλης, που αναφέρει λεπτομερειακά ο Πausanias, καταστράφηκαν από τους αλληπάλληλους σεισμούς, από τους Ρωμαίους και τους λοιπούς κατακτητές. Ευρήματα από το Αίγιο και την Αιγιάλεια φυλάσσονται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης. Το μουσείο στεγάζεται στην παλιά δημοτική αγορά που χτίστηκε από τον Τσίλερ από τους τελευταίους εκπροσώπους του Νεοκλασικισμού. Έχει έκταση 880 τ.μ. και σύμφωνα με την επιγραφή που βρίσκεται στη βορινή πλευρά κατασκευάστηκε το 1890 με δαπάνες του τότε Δήμου Αιγίων.

Η μεγαλύτερη και πιο γνωστή πλατεία του Αιγίου είναι των Ψηλών Αλώνων. Από εκεί η θέα προς τον Κορινθιακό και τα βουνά της Στερεάς, είναι θαυμάσια. Από τα Ψηλά Αλώνια ο επισκέπτης αντικρίζει έναν ορίζοντα που αγκαλιάζει τα γύρω βουνά ενώ η θάλασσα απλώνεται προς τα κάτω. Αυτό που κάνει την πλατεία ξεχωριστή είναι ακόμα το κτίσμα του Δημοτικού κυλικείου που δεσπόζει στο κέντρο της. Ο πύργος αυτός έχει γίνει σε ενετικό σχέδιο και αποτελεί το "σήμα κατατεθέν" του Αιγίου. Απέναντι από τη πλατεία βρίσκεται το καταπράσινο πάρκο του Αιγίου με το μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη (απεικονίζει τη Μάνα-Ελλάδα και είναι έργο του γλύπτη Δημητριάδη).

Η πλατεία Αγίας Λαύρας στο κέντρο του Αιγίου αποτελεί κέντρο της εμπορικής και οικονομικής ζωής του Αιγίου. Προς το τέλος Ιουνίου γίνονται στο Αίγιο πολιτιστικές εκδηλώσεις, με το όνομα "Ελίχεια" υπό της αιγίδα του Δήμου. Συμμετέχουν οι πολιτιστικοί φορείς της πόλης (Χορευτικός όμιλος, Φιλαρμονική, Μουσικό εργαστήριο, Χορωδία Βυζαντινής μουσικής) με παραδοσιακούς χορούς, μουσικές βραδιές, θεατρικές παραστάσεις, εκθέσεις ζωγραφικής κλπ.

Η ιστορία του λιμανιού του Αιγίου ξεκινά από το 373 π.Χ., όπου διοργανώνονται ναυτικές γιορτές, και στέλνονται σπονδές κυρίως στη φιλική Σικελία. Όταν οι Ρωμαίοι κατέλαβαν το Αίγιο, άρχισαν να δημιουργούνται οι πρώτοι εμπορικοί οίκοι. Το 1200 οι Φράγκοι έρχονται στην Αιγιάλεια και ανοίγουν αλατωρυχεία. Στα μέσα του 14ου αιώνα έγινε για πρώτη φορά εξαγωγή σταφίδας από το λιμάνι της

Βοστίτσας. Το 1460 περίπου οι Τούρκοι καταλαμβάνουν τη Βοστίτσα και διαμορφώνονται οι πρώτες αποθήκες κατά μήκος του λιμανιού. Παρατηρείται μεγάλη αύξηση δρομολογίων προς τα Επτάνησα, και εκτός από σταφίδα και τυρί, εξαγόταν κόλα που παραγόταν από το τετράγκαθον (φυτό αγκάθι). Υπήρχαν τρία είδη караβιών, τα περάματα, τα επιβατικά και τα εμπορικά. Το 1880 το λιμάνι αρχίζει να διαμορφώνεται λόγω έργων που πραγματοποιούνται στο χώρο του, με αποτέλεσμα να διπλασιαστεί η λειτουργία του.

Τουριστικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο Πλάτανος της Βοστίτσας κοντά στις 12 βρύσες, στο λιμάνι. Ο διάσημος αρχαιολόγος Ερρίκος Σλήμαν, στο βιβλίο του Πελοπόννησος και Τροία, αναφέρει τον Πλάτανο και σημειώνει ότι η ηλικία του φθάνει μέχρι το 1450 και παλιότερα. Ο Πausανίας δεν αναφέρει τον Πλάτανο στα Αχαϊκά του, αναφέρει όμως τις πηγές που είναι κοντά σε αυτόν, που είναι οι 12 βρύσες, και τις ονομάζει μάλιστα γλυκόπιτες. Οι επιστήμονες υπολογίζουν την ηλικία του πλατάνου 600 χρόνια περίπου. Παλιά η περίμετρος του κορμού του έφτανε τα 12 μέτρα και τα κλαριά του απλώνονταν σε ακτίνα 50 μέτρων. Σήμερα ο κορμός του μοιάζει φαγωμένος, μέρος του μονάχα έχει μείνει, παρ' όλο τούτο φτιάχνει ένα μεγάλο θαλερό πλατάνι. Περνώντας με το τραίνο από το Αίγιο, και ανηφορίζοντας από το σταθμό αντικρίζουμε τις ονομαστές σκάλες του Φιλοποίμενος. Τα 172 πέτρινα σκαλιά που έχουν πλάτος όσο ένας κανονικός δρόμος, συνδέουν την επάνω πόλη με την κάτω, φτιάχτηκαν το 1901.

Ένας από τους λίγους αλλά μεγάλης οικολογικής αξίας βιότοπους της Ελλάδας είναι ο υδροβιότοπος της Αλυκής. Η Αλυκή είναι μία μικρή λιμνοθάλασσα που περιλαμβάνει μία έκταση 180 στρεμμάτων, και βρίσκεται 1,5 χλμ. περίπου ανατολικά από τον σιδηροδρομικό σταθμό. Βασικό προνόμιο της Αλυκής είναι η γεωγραφική της θέση, όπου συνδέει την ανατολική Ελλάδα με τη δυτική. Το οικοσύστημα της Αλυκής μπορεί να χωριστεί σε τρία υποσυστήματα: α) στη κυρίως λιμνοθάλασσα, β) στη παραλιακή ζώνη, και γ) στις καλλιεργημένες εκτάσεις. Ο υδροβιότοπος της Αλυκής έχει μεγάλη αξία γιατί προσφέρει ευκαιρίες ζωής σε πολλούς οργανισμούς που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν. Πλούσια και ενδιαφέρουσα είναι η χλωρίδα του βιοτόπου, που παρουσιάζει μεγάλη

ποικιλομορφία στα είδη της. Ύστερα από έρευνες που έχουν γίνει, βρέθηκε ότι στη μικρή αυτή λιμνοθάλασσα ζουν 210 είδη πουλιών.

Η παραλία της Αλυκής σε απόσταση 1,5 χλμ. από το Αίγιο, εκτός από υδροβιότοπος είναι και μία καλή και κοντινή παραλία για μπάνιο και ηλιοθεραπεία. Υπάρχουν καφέ, εστιατόρια και συχνή συγκοινωνία. Δυτικά βρίσκονται οι παραλίες της Ροδοδάφνης (4 χλμ.), με τακτική συγκοινωνία και πολλά μαγαζιά, των Σελιανιτικών (8 χλμ.), μία πολύ τουριστική παραλία με ξενοδοχεία ενοικιαζόμενα δωμάτια καθώς και κινηματογράφους, όπως και του Λόγγου (10 χλμ.), με έντονη νυχτερινή ζωή το καλοκαίρι, και το Λαμπίρι (12 χλμ.), γνωστό θέρετρο. Ανατολικά βρίσκονται κατά σειρά οι παραλίες Διγελιώτικα (2,5 χλμ.), Τέμενη (4 χλμ.), Βαλιμήτικα (5 χλμ.), Νικολείκα, Ροδιά, Ελαιώνας (Τρυπιά), Πούντα (Τράπεζα), Διακοφτό.

Τέλος, έξω από το Αίγιο, 9 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά, στη θέση του σημερινού χωριού Ροδιά σημειώνεται η αρχαία Ελίκη. Εδώ λατρευόταν ο Ελικώνιος Ποσειδώνας. Το 373 π.Χ. καταποντίστηκε από σεισμό.

3.3.2 Θρησκευτικά αξιοθέατα Αιγίου

Στα θρησκευτικά αξιοθέατα της πόλης περιλαμβάνεται, στην οδό Μητροπόλεως στο κέντρο του Αιγίου, ο **Μητροπολιτικός Ναός της Φανερωμένης** που είναι αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Πρόκειται για τον αρχαιότερο ναό της πόλης. Ο πρωταρχικός μικρότερος Ναός κτίστηκε το 1366, καταστράφηκε όμως από τους σεισμούς το 1861 και ξανακτίστηκε μεγαλύτερος σε σχέδια του αρχιτέκτονα Τσίλερ. Ο ναός διαθέτει τέμπλο αγιογραφημένο από τον σπουδαίο ζωγράφο και αγιογράφο Κωνσταντίνο Φανέλλη, που προέρχεται από τον παλαιότερο ναό. Αξίζει να σημειωθεί πως στην ίδια περίπου θέση βρίσκονταν ναοί αφιερωμένοι στην Θεοτόκο ήδη από την Παλαιοχριστιανική εποχή.

Αρχιτεκτονικό έργο τέχνης είναι ο **Ναός των Εισοδίων της Θεοτόκου**, εξαιρετικό κράμα ρωμανικού, βυζαντινού και αναγεννησιακού ρυθμού, επίσης έργο του Τσίλερ, κτίσμα του 1894. Πρόκειται για περίτεχνη πετροκεράμινη κατασκευή, ρυθμού σταυροειδούς με τρούλο. Περιστοιχίζεται από πολλούς μυτερούς οβελίσκους και δύο

ακόμη εντυπωσιακούς τρούλους οι οποίοι κοσμούν τα κωδωνοστάσια. Γενικά το κτίριο διαθέτει πολλά και σπάνιας ομορφιάς κεραμικά στολίδια, ιδίως στο επάνω μέρος (σε αετώματα, τρούλους, οβελίσκους κλπ.). Την εποχή της Βενετοκρατίας αποτελούσε το μητροπολιτικό ναό και ονομαζόταν η Παναγία των Ξένων γιατί εκεί κοντά ήταν το κάστρο των Βαρονών της Βοστίτσας. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας η Παναγία των Εισοδίων ήταν η Προστάτιδα της πόλης. Στο εσωτερικό του διαθέτει καλλιτεχνικό μαρμάρινο τέμπλο με δυτικότροπες εικόνες. Από αρχιτεκτονικής πλευράς είναι σίγουρα ο πιο ενδιαφέρων ναός της πόλης και όχι μόνο. Από το μεγάλο σεισμό της 15^{ης} Ιουνίου 1995 ο ναός παραμένει σχεδόν ετοιμόρροπος και γεμάτος σκαλωσιές. Δυστυχώς μέχρι σήμερα εξακολουθεί να παρουσιάζει εικόνα εγκατάλειψης. Οι μελέτες αποκατάστασης δεν προχώρησαν στην πράξη λόγω έλλειψης χρηματοδότησης κι άλλων επιπλοκών. Η ενορία πια, λόγω της επικινδυνότητας του ναού, στεγάζεται εδώ και χρόνια σ' ένα παραπλήσιο υπόγειο.

Ο Ιερός Ναός του Αγίου Ανδρέου βρίσκεται Βορειοδυτικά από το κέντρο του Αιγίου (στην παλαιά αγορά) και κτίσθηκε πριν από το 1700, όπως αποδεικνύεται από το Βενετικό χάρτη της εποχής. Άλλη παλαιά καταγραφή του Ιερού Ναού βρίσκεται στο σχέδιο πόλεως της τότε λεγομένης Βοστίτσας (Αίγιον) με χρονολογία σύνταξης το Δεκέμβριο του 1836. Ο Ιερός Ναός ήταν μετόχι της Ιεράς Μονής Ταξιαρχών (βλ. παρακάτω). Κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας ο μικρός τότε Ιερός Ναός είχε μετατραπεί σε τζαμί. Αργότερα ανακτήθηκε και ξανακτίστηκε το 1893. Ο σημερινός Ιερός Ναός είναι έργο του Γερμανού αρχιτέκτονα Τσίλερ. Ο ρυθμός του Ιερού Ναού είναι Βασιλική σταυρική, πετρόκτιστη με κεραμοπλαστική διακόσμηση στα αετώματα αλλά και στους τοίχους σχηματίζοντας ποικίλα σχέδια. Οι εικόνες του τέμπλου έχουν φιλοτεχνηθεί από γνωστούς αγιογράφους όπως: τον Κωνσταντίνο Φανέλλη, από μοναχούς της Σκήτης της Αγίας Άννης του Αγίου Όρους αλλά και από τον Σταθόπουλο, ενώ ο Παντοκράτορας Ιησούς Χριστός φιλοτεχνήθηκε δια χειρός του Δημητρίου Φανέλλη. Εντυπωσιακή είναι η νεοκλασική οροφή του ναού. Ο Ιερός Ναός έχει την τιμή να κατέχει τα Λείψανα των αγίων Θεοδώρου του Τήρωνος και Θεοδώρου του Στρατηλάτου, του Αγίου Νεκταρίου επισκόπου Πενταπόλεως του θαυματουργού, του Αγίου Ιερομάρτυρος

Βλασίου, του Αγίου Ιερομάρτυρος Χαραλάμπους, και του Αγίου Νεομάρτυρος Γεωργίου του εξ Ιωαννίνων.

Λίγο έξω από την πόλη είναι η εκκλησία της **Παναγίας της Τρυπητής** (Ζωοδόχου Πηγής), η πολιούχος του Αιγίου. Βρίσκεται στην παραλία του Αιγίου, κτισμένη σε απόκρημνο βράχο ύψους 30 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας, μέσα σε Σπήλαιο (τρύπα). Όποιος επισκέπτεται για πρώτη φορά το προσκύνημα εντυπωσιάζεται από την ομορφιά του τοπίου. Μία κλίμακα με 150 σκαλοπάτια ενώνει το Ιερό Προσκύνημα με το δημόσιο δρόμο. Υπάρχει όμως και μία δεύτερη οδός από τον Κυπαρισσώνα. Μόλις ο επισκέπτης, πλησιάσει τα κράσπεδα του Ναού, παρατηρεί εντός του βράχου ένα μικρό σπήλαιο. Κατά την παράδοση εκεί ήταν το ασκητήριο του καπετάνιου-ναυαγού που βρήκε την εικόνα. Αν όμως ο θαυμασμός του προσκυνητή είναι μεγάλος από την ομορφιά του περιβάλλοντος χώρου, πολύ περισσότερο εντυπωσιάζεται, όταν εισέρχεται στον Ιερό Ναό.

Στον πρόναο υπάρχει το Αγίασμα. Καλλιτεχνική μαρμάρινη κρήνη με σταυροειδές σχήμα. Από το στόμα τριών λαξευμένων Αγγέλων τρέχει συνέχεια το Αγίασμα που χύνεται σε μαρμάρινη λεκάνη. Στην Κρήνη είναι χαραγμένη η γνωστή καρκινική επιγραφή (διαβάζεται και αντίστροφα) "ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ". Στην συνέχεια ο προσκυνητής ανέρχεται στον κυρίως ναό. Δεξιά στο σπήλαιο υπάρχει η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας βρεφοκρατούσας.

Σύμφωνα με την παράδοση στα μέσα του 16^{ου} αιώνα, δηλαδή γύρω στο 1550, κάποιος ναυαγός του Κορινθιακού Κόλπου, διακρίνει μέσα στη νύχτα ένα φως, σημάδι πως βρίσκεται κοντά σε στεριά. Επιστρατεύει όλες του τις δυνάμεις για να φθάσει στο φως. Το πλησιάζει και διαπιστώνει με μεγάλη έκπληξη πως βρίσκεται μπροστά σε μία εικόνα της Παναγίας. Την άλλη μέρα ο ναυαγός ειδοποίησε τις Αρχές της πόλης του Αιγίου. Κλήρος, λαός και άρχοντες ήρθαν και προσκύνησαν κάνοντας και Δοξολογία. Ο ευρετής της εικόνας γίνεται ο πρώτος ασκητής. Στη συνέχεια αρχίζει η μέριμνα για ανοικοδόμηση ναού. Με την πάροδο του χρόνου το πρώτο ασκητήριο εξελίσσεται σε Μονή. Ο ναός πήρε τη σημερινή του μορφή τον 19^ο αιώνα. Είναι νεοκλασικής αρχιτεκτονικής, διώροφος και περιβάλλεται από

περίτεχνους κήπους. Η μνημειακή, αναγεννησιακού τύπου, εξωτερική μαρμάρινη σκάλα, η οποία ενώνει τον παραλιακό δρόμο με τον Ναό, κατασκευάστηκε το έτος 1870.

Στο εσωτερικό του κυρίως ναού υπάρχουν τοιχογραφίες του 19^{ου} αιώνα καθώς και ορισμένες πολύ μεταγενέστερες. Η οροφή είναι διακοσμημένη με γύψινα μπαρόκ θέματα. Δυστυχώς, όλα αυτά σήμερα είναι σε μεγάλο βαθμό φθαρμένα από την υγρασία και καλυμμένα από ένα παχύ στρώμα μεθάλης από τα κεριά και μαυρισμένα από κάποια πυρκαγιά του παρελθόντος, χωρίς να έχει γίνει καμία απολύτως προσπάθεια συντήρησης και αποκατάστασης. Συντήρηση έγινε μόνο στο ξύλινο επιχρωματισμένο τέμπλο του ναού το οποίο αποδείχτηκε ότι είναι το παλαιότερο σωζόμενο του Αιγίου και σε σειρά παλιών φορητών εικόνων.

Με Βασιλικό Διάταγμα της 8ης Μαΐου 1933 η εορτή της Παναγίας της Τρυπητής καθιερώνεται σαν επίσημη Θρησκευτική Εορτή του Αιγίου. Την Παρασκευή της Διακαινησίμου (Παρασκευή του Πάσχα) τελείται η λιτάνευση της θαυματουργής εικόνας με κάθε επισημότητα, συνοδεία φιλαρμονικών, στρατού και μαθητών και με μεγάλη κοσμοσυρροή. Τέλος με την υπ' αριθ. 10/16-5-1970 κανονισμό της Ιεράς Συνόδου της Ελλάδος αναγνωρίζεται σαν Πανελλήνιο Ιερό Προσκύνημα. Η Παναγία Τρυπητή έχει γίνει πανελλήνια γνωστή και αποτελεί χώρο προσκυνήματος για επισκέπτες από ολόκληρο τον κόσμο.

Έξω από το Αίγιο, υπάρχει και το γνωστό αντρικό **Μοναστήρι των Ταξιαρχών**, που βρίσκεται πάνω από τον ποταμό Σελινούντα, με τη θαυμάσια σταυροειδή εκκλησία, το επιβλητικό κωδωνοστάσιο και το σκευοφυλάκιο με τα άμφια και τα αργυρά και τα χρυσά σκεύη. Η αρχική μονή ιδρύθηκε το 1415 από τον όσιο Λεόντιο, αλλά καταστράφηκε από τους Τούρκους το 1500 (τα ερείπιά της διακρίνονται αρκετά ψηλότερα από τη σημερινή θέση της μονής). Από τότε χτίστηκε και καταστράφηκε επανειλημμένο και τελικά το σημερινό κτίσμα είναι του τέλους του 18^{ου} αιώνα (1896). Κοντά στα ερείπια της πρώτης μονής βρίσκεται το εκκλησάκι του Αρχάγγελου Μιχαήλ, με τοιχογραφίες 16^{ου} αιώνα. Στο μοναστήρι παρασκευάζεται από τους μοναχούς το γλυκό ροδοζάχαρη.

Η μακρά ιστορία της Μονής είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία της Αιγιαλείας. Υπέστη διαδοχικά καταστροφές και ξαναχτίστηκε στη σημερινή της θέση, πάντοτε προσηλωμένη στο πνευματικό της έργο. Το 1772 μετά την αποτυχία του προεπαναστατικού κινήματος των Ορλωφικών και τον απόπλου του ρωσικού στόλου, πυρπολήθηκε από τα στίφη των Αλβανών που εισέβαλαν ορμητικά στην Πελοπόννησο. Στη διάρκεια της Επανάστασης διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο εισφέροντας σημαντικά χρηματικά ποσά στον αγώνα και λειτουργώντας ως νοσοκομείο και αποθήκη τροφίμων και πολεμοφοδίων. Μετά την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους η Μονή συνέχισε την προσφορά της με την αποφοίτηση πολυάριθμων ιεροδιδασκάλων, ιεροκηρύκων και καθηγητών θεολογίας. Η ακμή του μοναστηριού τα παλαιότερα χρόνια, το σπουδαίο εκπαιδευτικό του έργο και η πνευματική του ακτινοβολία βασίστηκαν και στην οικονομική του ευρωστία, απόρροια της μεγάλης ακίνητης περιουσίας που διέθετε. Στον περίβολο της νέας Μονής βρίσκεται η εκκλησία των Ταξιαρχών ονομαστή για το ξυλόγλυπτο τέμπλο της. Σε ειδικό χώρο φυλάσσονται τα οστά του Οσίου Λεοντίου.

Το μοναστήρι διαθέτει σήμερα αίθουσα κειμηλίων, φυλάσσει άγια λείψανα σπάνια βιβλία και ανεκτίμητους θησαυρούς. Λείψανα αγίων όπως της Αγίας Κυριακής, της μεγαλομάρτυρας Βαρβάρας, των Αγίων Μερκουρίου, Μόδεστου και Τρύφωνος φυλάσσονται σε λειψανοθήκες στο παρεκκλήσι του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου. Πάνω από εκατό ιερά λείψανα αγίων και οσίων βρίσκονται στη Μονή των Ταξιαρχών. Επίσης στο καθολικό της Μονής υπάρχει ιερό κιβώτιο με τμήμα από τα "άχραντα πάθη" του Χριστού (τίμιο ξύλο, κ.α.). Κυρίαρχη θέση στη βιβλιοθήκη του μοναστηριού έχουν τα θεολογικά συγγράμματα και έργα των πατέρων της εκκλησίας. Επίσης υπάρχουν πολύτιμα βιβλία με σχόλια αρχαίων συγγραφέων.

Αριστερά του ποταμού Σελινούντα βρίσκεται η γυναικεία **Μονή Πεπελενίσσας**. Το παλιότερο όνομα της ήταν "Ελπίς των Απελπισμένων". Το αρχικό μοναστήρι έχτισε, σύμφωνα με την παράδοση, η μητέρα του οσίου Λεοντίου, λίγο χαμηλότερα όπου και βρίσκονται τα ερείπιά του, γνωστά σήμερα με το όνομα Παλαιομονάστηρο. Κτίστηκε την ίδια περίπου εποχή με την Μονή Ταξιαρχών, τον 15^ο αιώνα και έχει σχεδόν παράλληλη ιστορία. Καταστράφηκε το 1772 από τους Τουρκαλβανούς, που

κατάσφαξαν τις καλόγριες. Η Μονή κτίστηκε εκ νέου σε πολύ ψηλότερη θέση για λόγους ασφαλείας. Η επιλογή του απόκρημνου βράχου, σύμφωνα με την παράδοση έγινε διότι η εικόνα της Παναγίας έφευγε από το παλαιό μοναστήρι και βρισκόταν πάνω στο βράχο. Τα παλιά χρόνια η ακμή της μονής οφειλόταν τόσο στις δωρεές των πιστών όσο και στη μεγάλη ακίνητη περιουσία που είχε. Όμως δεν μπόρεσε να διατηρήσει την αυτονομία της και σταδιακά έγινε μετόχι της Μονής Ταξιαρχών. Για να ανταπεξέλθουν στα οικονομικά προβλήματα οι καλόγριες επιδόθηκαν στην υφαντουργία και μάλιστα στην Παγκόσμια Έκθεση των Παρισίων το 1867 τα υφαντά της μονής βραβεύτηκαν ως τα καλύτερα. Στα χρόνια της Επανάστασης το μοναστήρι προσέφερε στον Αγώνα υλική και πνευματική βοήθεια. Στο μοναστήρι της Πεπελενίτσας όπως και σ' αυτό των Ταξιαρχών φυλάσσονται πολύτιμα κειμήλια. Ο ναός της Μονής, ρυθμού βασιλικής, έχει ωραίο τέμπλο και ψηφιδωτές εικόνες. Είναι αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου.

3.4 Συμπεράσματα κεφαλαίου

Ο Ελλαδικός χώρος αποτέλεσε από την αρχαιότητα κοιτίδα της θρησκευτικής λατρείας, αφού ταξιδιώτες από ελληνικές και μη περιοχές συγκεντρώνονταν σε σπουδαία θρησκευτικά κέντρα με σκοπό να ενωθούν με τη θεία δύναμη. Η επιδίωξη της θρησκευτικής εμπειρίας συναντάται και στην χριστιανική Ελλάδα, όπου επισκέπτες που επιθυμούν να ικανοποιήσουν τις θρησκευτικές τους ανάγκες συγκεντρώνονται σε ναούς και μονές της Ελληνορθόδοξης παράδοσης, μαρτυρώντας με αυτό τον τρόπο της προσήλωσή τους.

Το πλήθος των ορθόδοξων Χριστιανικών χώρων αποτελεί χώρους συνάντησης της θρησκευτικής λατρείας με την ιστορία, τον πολιτισμό και την τέχνη, όπου οι επισκέπτες συναντούν την πνευματικότητα του πλούτου της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Με αφορμή κάποια θρησκευτική εορτή ή τελετή, είτε με σκοπό την περιήγηση στα θρησκευτικά και πολιτιστικά μνημεία οι επισκέπτες ταξιδεύουν στους θρησκευτικούς τόπους μέσω οργανωμένων ταξιδιών ή μεμονωμένα.

Σήμερα, το μεγαλύτερο ποσοστό των θρησκευτικών τουριστών και των προσκυνητών στην Ελλάδα συγκεντρώνεται στο Άγιο Όρος, τα Άγια Μετέωρα, την

Πάμο και την Τήνο, καθώς αυτά θεωρούνται σημαντικά ιερά κέντρα του Ελληνορθόδοξου πολιτισμού. Μέσα σε αυτά τα θρησκευτικά κέντρα εντάσσεται και η ευρύτερη περιοχή του Αιγίου, με επίκεντρο την εκκλησία της Παναγίας της Τρυπητής, που έλκει χιλιάδες επισκέπτες. Παράλληλα το Αίγιο διαθέτει πλούτο θρησκευτικών μνημείων που προσφέρουν ιδανικούς χώρους επίσκεψης και ταυτόχρονα δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την περαιτέρω αξιοποίησή τους.

4

Μεθοδολογία της Έρευνας

4.1 Εισαγωγή

Ο σκοπός του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι η παρουσίαση της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας που αφορά τη μελέτη του θρησκευτικού τουρισμού στην ευρύτερη περιοχή του Αιγίου. Για αυτό το σκοπό αναφέρονται αναλυτικά οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν, η διαδικασία σχεδιασμού του ερωτηματολογίου της έρευνας και η επιλογή του δείγματος. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αναφορά πιθανών περιορισμών και των δυσκολιών που αντιμετωπίστηκαν κατά την έρευνα.

4.2 Πηγές πληροφόρησης

Οι πηγές πληροφόρησης διακρίνονται σε δευτερογενείς και πρωτογενείς (Τσαγκλάγκανος, 1980). Οι *δευτερογενείς πηγές* αφορούν τη συγκέντρωση ήδη δημοσιευμένων και επεξεργασμένων δεδομένων (π.χ. επιστημονικά άρθρα). Παρέχουν στον ερευνητή τη δυνατότητα να συγκεντρώσει σχετικά εύκολα στοιχεία που χαρακτηρίζονται από αντικειμενικότητα και σαφήνεια. Στα πλαίσια της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας η δευτερογενής έρευνα αφορούσε την εξέταση της διεθνούς βιβλιογραφίας σχετικά με τον θρησκευτικό τουρισμό. Πιο συγκεκριμένα, τα δευτερογενή στοιχεία που αποτέλεσαν τη θεωρητική βάση της εργασίας και οδήγησαν στον σχεδιασμό του ερωτηματολογίου, συγκεντρώθηκαν από βιβλία, επιστημονικά άρθρα, πρακτικά συνεδρίων και το διαδίκτυο.

Πρωτογενείς πηγές πληροφόρησης θεωρούνται όσες περιγράφουν ένα γεγονός ή είναι τα αποτελέσματα μιας έρευνας χωρίς όμως να αποτελέσουν αντικείμενο

επεξεργασίας. Πρόκειται δηλαδή για πρωτότυπο υλικό που δεν έχει υποστεί ερμηνεία, σύνοψη ή αξιολόγηση από άλλο άτομο ή ομάδα. Η συλλογή πρωτογενών στοιχείων μπορεί να γίνει με διαφορετικές ερευνητικές μεθόδους, όπως το ερωτηματολόγιο, η συνέντευξη, κλπ. Η μέθοδος που επιλέχθηκε για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας είναι το ερωτηματολόγιο που αποτελεί το βασικότερο εργαλείο έρευνας (Middleton and Clarke, 2002). Οι λόγοι για αυτή την επιλογή είναι κυρίως το χαμηλό τους κόστος, η εύκολη συμπλήρωσή τους, η δυνατότητα διατήρησης της ανωνυμίας των συμμετεχόντων και η εύκολη στατιστική ανάλυση των απαντήσεων.

Η έρευνα με ερωτηματολόγιο πραγματοποιήθηκε σε επισκέπτες της ευρύτερης περιοχής του Αιγίου προκειμένου να δημιουργηθεί μια εικόνα για τον θρησκευτικό τουρισμό και τους θρησκευτικούς τουρίστες της περιοχής.

4.3 Σχεδιασμός ερωτηματολογίου

Όπως είναι λογικό το ερωτηματολόγιο πρέπει να σχετίζεται με τον σκοπό της έρευνας. Για το λόγο αυτό πριν την σύνταξη του ερωτηματολογίου πρέπει να καθοριστούν (Αυλωνίτης, 1992): α) οι πληροφορίες που είναι αναγκαίο να συγκεντρωθούν, και β) ο τρόπος διανομής/συγκέντρωσης των ερωτηματολογίων, δηλαδή αν θα συμπληρωθούν τηλεφωνικά, ταχυδρομικά ή με προσωπική διανομή από τον ερευνητή. Στη συγκεκριμένη περίπτωση επιλέχθηκε η προσωπική διανομή από την ερευνήτρια, προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί το κόστος της έρευνας (δεν χρειάζονται ταχυδρομικά τέλη ούτε ομάδα ερευνητών για την διανομή του ερωτηματολογίου), καθώς και γιατί η προσέγγιση αυτή επιτρέπει στην ερευνήτρια να επεξηγήσει τον σκοπό της έρευνας και να προσφέρει επεξηγήσεις για τις ερωτήσεις στους συμμετέχοντες.

Μετά την εξέταση της σχετικής με τον θρησκευτικό τουρισμό βιβλιογραφίας, συγκεντρώθηκε ένας αριθμός ερωτήσεων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την εξέταση του θρησκευτικού τουρισμού στο Αίγιο. Έγινε επιλογή των περισσότερο αντιπροσωπευτικών ερωτήσεων και στη συνέχεια τέθηκαν σε μια λογική σειρά. Επίσης λήφθηκε υπόψη το γεγονός πως οι ερωτήσεις αυτές θα έπρεπε

να είναι κατανοητές, σαφείς και περιορισμένες στον αριθμό έτσι ώστε να υπάρξει προθυμία από τους ερωτώμενους να συμμετέχουν στην έρευνα συμπληρώνοντας το ερωτηματολόγιο.

4.3.1 Η δομή του ερωτηματολογίου

Με βάση τα προαναφερθέντα το ερωτηματολόγιο χωρίστηκε σε τρεις ενότητες. Η *πρώτη ενότητα* που αποτελείται από πέντε ερωτήσεις, αναφέρεται σε χαρακτηριστικά που αφορούν το ταξίδι στην περιοχή, όπως η χρονική διάρκεια παραμονής των επισκεπτών, οι πηγές πληροφόρησης και ο τρόπος μετακίνησης. Η *δεύτερη ενότητα* περιλαμβάνει δύο ερωτήσεις και εξετάζει τους λόγους επιλογής του προορισμού και τις δραστηριότητες των επισκεπτών. Τέλος, η *τρίτη ενότητα* περιέχει πέντε ερωτήσεις και αναφέρεται στα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων (φύλο, ηλικία, επάγγελμα, κλπ.).

Οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν ήταν κλειστού τύπου και διακρίνονται σε διπλής και πολλαπλής επιλογής (ο ερωτώμενος επιλέγει αντίστοιχα μεταξύ δύο ή περισσότερων επιλογών). Σε μερικές ερωτήσεις χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα Likert με την οποία οι ερωτώμενοι βαθμολόγησαν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά από «πάρα πολύ» έως «καθόλου». Το ερωτηματολόγιο βασίστηκε αποκλειστικά σε κλειστές ερωτήσεις γιατί με αυτό τον τρόπο οι πληροφορίες που συλλέγονται μπορούν να κατηγοριοποιηθούν εύκολα και να αναλυθούν ποσοτικά (Middleton and Clarke, 2002). Ακόμα οι κλειστές ερωτήσεις μπορούν να απαντηθούν γρήγορα και εύκολα από τους ερωτώμενους. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε παρουσιάζεται αυτούσιο στο Παράρτημα Α.

4.4 Επιλογή δείγματος

Η δειγματοληψία είναι μια διαδικασία που έχει σκοπό τον καθορισμό του πληθυσμού-στόχου (δείγματος) που πρόκειται να ερευνηθεί. Στόχος της διαδικασίας είναι η επιλογή ενός δείγματος που θα είναι αντιπροσωπευτικό του ευρύτερου πληθυσμού. Στην συγκεκριμένη έρευνα το δείγμα που επιλέχθηκε αποτελείται από

επισκέπτες της ευρύτερης περιοχής του Αιγίου, την στιγμή που πραγματοποιήθηκε η έρευνα.

Για την επιλογή του δείγματος εφαρμόστηκε η τυχαία δειγματοληψία. Σύμφωνα με τον Τζελέπη (2004) στην τυχαία δειγματοληψία κάθε άτομο του πληθυσμού έχει ίση πιθανότητα να συμπεριληφθεί στο δείγμα. Η απόφαση για το δείγμα ήταν να συγκεντρωθούν τουλάχιστον 70 ερωτηματολόγια από έλληνες επισκέπτες της περιοχής. Για αυτό το λόγο 150 ερωτηματολόγια μοιράστηκαν στην υποδοχή τουριστικών καταλυμάτων της περιοχής. Δυστυχώς όμως αυτή η προσπάθεια είχε σαν αποτέλεσμα την συμπλήρωση μόνο 15 ερωτηματολογίων. Αυτό συνέβη κυρίως εξαιτίας της απροθυμίας των καταλυμάτων να βοηθήσουν στην έρευνα αλλά και λόγω της απροθυμίας των επισκεπτών να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο.

Εξαιτίας του γεγονότος αυτού ήταν αναγκαίο να ακολουθηθεί μια εναλλακτική προσέγγιση και η έρευνα συνεχίστηκε με προσωπική επίδοση ερωτηματολογίων έξω από τους προαύλιους χώρους της Παναγίας της Τρυπητής, του Μοναστηρίου των Ταξιαρχών και του Μητροπολιτικού Ναού της Φανερωμένης. Σύμφωνα με την εμπειρία και γνώση της ερευνήτριας για την περιοχή, οι τρεις αυτοί θρησκευτικοί χώροι συγκεντρώνουν τον μεγαλύτερο αριθμό θρησκευτικών τουριστών. Ακόμα βρίσκονται διασκορπισμένοι στην περιοχή του Αιγίου και έτσι με αυτό τον τρόπο καλύφθηκε μια ευρύτερη γεωγραφική περιοχή.

Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος των 70 ερωτηματολογίων η έρευνα πραγματοποιήθηκε την Μεγάλη Εβδομάδα του 2009 (από την Κυριακή των Βαΐων μέχρι το Μ. Σάββατο), καθώς εκείνη την περίοδο συγκεντρώνεται πλήθος επισκεπτών στους θρησκευτικούς χώρους. Πρέπει να σημειωθεί πως ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν μόνο από επισκέπτες της περιοχής και όχι από μόνιμους κατοίκους. Τη Μεγάλη Εβδομάδα συγκεντρώθηκαν 31 ερωτηματολόγια. Προκειμένου να συγκεντρωθεί ο επιθυμητός στόχος ερωτηματολογίων διανεμήθηκαν ερωτηματολόγια και την Παρασκευή της Διακαινησίμου (Παρασκευή του Πάσχα) αποκλειστικά στην Παναγία την Τρυπητή. Εκείνη την ημέρα γίνεται η λιτάνευση της θαυματουργής εικόνας και συγκεντρώνεται πλήθος κόσμου. Η

απόφαση αυτή αποδείχτηκε χρήσιμη αφού συγκεντρώθηκαν ακόμα 27 ερωτηματολόγια. Συνολικά συγκεντρώθηκαν 73 ερωτηματολόγια. Η μεγάλη πλειοψηφία όπως είναι φυσικό συγκεντρώθηκε από την Παναγία την Τρυπητή (36 ερωτηματολόγια) και ακολούθησε ο Μητροπολιτικός Ναός της Φανερωμένης (14 ερωτηματολόγια) και η Μονή των Ταξιαρχών (8 ερωτηματολόγια).

4.5 Περιορισμοί και προβλήματα της έρευνας

Κατά την πραγματοποίηση της έρευνας στο Αίγιο παρουσιάστηκαν αρκετά προβλήματα. Αν και στους θρησκευτικούς χώρους στους οποίους έγινε η έρευνα υπήρχε πλήθος κόσμου, δεν υπήρχε αρκετός χρόνος επικοινωνίας μαζί τους καθώς πολλοί ήταν αυτοί που θα επέστρεφαν στον τόπο τους την ίδια ημέρα. Ακόμα οι περισσότεροι επισκέπτες ήταν απρόθυμοι να συμμετέχουν δείχνοντας καχυποψία για την έρευνα. Επίσης όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως τα τουριστικά καταλύματα (ιδιαίτερα οι υπάλληλοι υποδοχής) δεν έδειξαν προθυμία για την εξυπηρέτηση της έρευνας. Ως αποτέλεσμα απαιτήθηκε επιμονή και υπομονή για να ολοκληρωθεί η έρευνα. Σε μερικές περιπτώσεις οι συμμετέχοντες εκδήλωσαν την προθυμία τους να συμμετέχουν σε μια έρευνα θρησκευτικού τουρισμού. Σε λίγες περιπτώσεις χρειάστηκε να δοθούν διευκρινήσεις για τον σκοπό της έρευνας.

Σε σχέση με τη δευτερογενή έρευνα (δευτερογενείς πηγές πληροφόρησης) τα πράγματα εξελίχθηκαν ομαλότερα, τουλάχιστον ως προς την ξένη βιβλιογραφία για τον θρησκευτικό τουρισμό. Οι πηγές αυτές αντλήθηκαν κυρίως από την ηλεκτρονική βιβλιοθήκη science direct (www.sciencedirect.com) μέσω πρόσβασης στο διαδίκτυο από υπολογιστές του Τ.Ε.Ι. Πάτρας. Δυστυχώς δεν στάθηκε δυνατή η συγκέντρωση στοιχείων για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή του Αιγίου, καθώς δεν υπάρχει καμία προσπάθεια συγκέντρωσης σχετικών στοιχείων. Ίσως αυτή η έρευνα να προσφέρει μερικά χρήσιμα σχετικά στοιχεία, παρά το γεγονός ότι πρόκειται για μια μικρή έρευνα που έγινε στα πλαίσια μιας πτυχιακής εργασίας.

4.6 Συμπεράσματα κεφαλαίου

Το κεφάλαιο αυτό παρουσίασε αναλυτικά την μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την πραγματοποίηση της έρευνας που αφορά τον θρησκευτικό τουρισμό στην ευρύτερη περιοχή του Αιγίου. Αρχικά αναφέρθηκαν οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν για αυτή την διπλωματική εργασία. Στη συνέχεια δόθηκαν λεπτομέρειες για τον τρόπο πραγματοποίησης της πρωτογενούς έρευνας, με αναφορά στον σχεδιασμό του ερωτηματολογίου, την επιλογή του δείγματος και τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν. Τα ερωτηματολόγια που συγκεντρώθηκαν αναλύθηκαν και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στο επόμενο κεφάλαιο.

5

Αποτελέσματα της Έρευνας

5.1 Εισαγωγή

Το πέμπτο κεφάλαιο έχει σκοπό να παρουσιάσει και να αναλύσει τα αποτελέσματα της έρευνας η οποία, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, βασίστηκε σε ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν από επισκέπτες του Αιγίου κατά τη διάρκεια παραμονής τους στην περιοχή. Αρχικά παρουσιάζονται τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων και στη συνέχεια τα κίνητρα ταξιδιού και οι δραστηριότητες των επισκεπτών.

5.2 Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά

Κατά τη διάρκεια της έρευνας οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούσαν το φύλο, την ηλικία, το επάγγελμα, την οικογενειακή τους κατάσταση και το επίπεδο εκπαίδευσης τους. Σκοπός αυτών των ερωτήσεων ήταν να προκύψουν συμπεράσματα που συνδέονται με τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των επισκεπτών της περιοχής.

Όπως δείχνει ο Πίνακας 5.1, από τα 73 άτομα που συμμετείχαν τελικά στην έρευνα, τα 27 (36,9%) ήταν άνδρες και τα 46 γυναίκες (63,1%), Έλληνες στο σύνολο τους. Καθώς η διαφορά αυτή μεταξύ των δύο φύλων είναι μεγάλη προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι γυναίκες είναι αυτές που επισκέπτονται περισσότερο τους θρησκευτικούς χώρους του Αιγίου. Αυτό το συμπέρασμα είναι σύμφωνο με συγκριτικές μελέτες που υποδεικνύουν ισχυρή γυναικεία παρουσία σε θρησκευτικά κέντρα του κόσμου. Για παράδειγμα, ο Rinschede (1985) στη μελέτη του για το

θρησκευτικό κέντρο της Λούρδης υπολόγισε ότι το 60-70% των επισκεπτών από τη Δυτική Ευρώπη ήταν γυναίκες.

Πίνακας 5.1 Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά συμμετεχόντων

	Άτομα	Ποσοστό (%)
<u>Φύλο:</u>		
Άνδρας	27	36,9
Γυναίκα	46	63,1
<u>Ηλικία:</u>		
17-35 ετών	16	21,9
36-50 ετών	27	36,9
51 ετών και άνω	30	41,2
<u>Οικ. κατάσταση:</u>		
Άγαμοι	12	16,4
Έγγαμοι	21	28,8
Έγγαμοι με παιδιά	31	42,5
Διαζευγμένοι/Χήροι	9	12,3
<u>Εκπαίδευση:</u>		
Ανώτατη	17	23,3
Ανώτερη	18	24,7
Μέση	30	41,0
Υποχρεωτική	8	11,0
<u>Επάγγελμα:</u>		
Συνταξιούχος	11	15,0
Ελεύθ. επαγγελματίας	9	12,3
Ανώτερο στέλεχος	7	9,7
Υπάλληλος	34	46,6
Εργάτης	2	2,7
Μαθητής/Σπουδαστής	6	8,2
Άλλο	4	5,5

Σε σχέση με την ηλικία των ερωτώμενων, οι περισσότεροι (41,2%) ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα των 51 ετών και άνω, ενώ με σχετικά μικρή ποσοστιαία διαφορά (36,9%) ακολούθησε η ηλικιακή ομάδα των 36 έως 50 ετών. Τέλος, το μικρότερο ποσοστό (21,9%) ανήκε στην ηλικιακή ομάδα των 17 έως 35 ετών. Από τα παραπάνω προκύπτει πως το Αίγιο ως θρησκευτικός προορισμός υποδέχεται κυρίως μεσήλικους αλλά και μεγαλύτερους επισκέπτες, κάτι που δεν συμβαίνει με την ομάδα των νεότερων επισκεπτών που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 17 έως 35 ετών και που φαίνεται να μην δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον θρησκευτικό τουρισμό της περιοχής. Από το γεγονός ένα πιθανό συμπέρασμα είναι πως οι μεσήλικες και τα ηλικιωμένα άτομα επισκέπτονται το Αίγιο με σκοπό την επίσκεψη στους

θρησκευτικούς τόπους. Αντίθετα, η περιοχή δεν φαίνεται να προσελκύει νεαρότερες ομάδες ατόμων που πιθανώς να ενδιαφέρονται περισσότερο για διασκέδαση και αναψυχή, ή που ίσως να μην νιώθουν υψηλή θρησκευτικότητα.

Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση των επισκεπτών των θρησκευτικών χώρων του Αιγίου που απάντησαν το ερωτηματολόγιο, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας οι περισσότεροι (42,5%) ήταν έγγαμοι με παιδιά, ενώ αν σε αυτή την κατηγορία προστεθούν και οι έγγαμοι (28,8%) προκύπτει πως η μεγάλη πλειοψηφία των επισκεπτών αποτελούνταν από οικογενειάρχες. Ακολουθεί η ομάδα των επισκεπτών που ήταν άγαμοι (16,4%) ενώ το μικρότερο ποσοστό ανήκε στην κατηγορία των διαζευγμένων και χήρων.

Από τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν στην έρευνα, η πλειοψηφία (41%) των συμμετεχόντων είχαν μέση εκπαίδευση. Όμως αν προστεθούν τα ποσοστά όσων ήταν απόφοιτοι ανώτερης (24,7%) και ανώτατης (23,3%) εκπαίδευσης, τότε διαπιστώνεται ότι περίπου το 50% των ερωτώμενων είχαν υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Μόλις το 11% των επισκεπτών που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν απόφοιτοι υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Το 46,6% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσαν υπάλληλοι στο επάγγελμα. Το 15% ήταν συνταξιούχοι, το 12,3% ελεύθεροι επαγγελματίες, το 9,7% ανώτερα στελέχη και το 8,2% μαθητές/σπουδαστές. Σύμφωνα με την απογραφή της ΕΣΥΕ (2008), η πλειοψηφία των απασχολούμενων στην Ελλάδα είναι υπάλληλοι ή απασχολούνται στην παροχή υπηρεσιών ή πωλήσεων, κάτι που συμβαδίζει με τα ποσοστά που προέκυψαν από αυτή την έρευνα.

5.3 Χαρακτηριστικά του ταξιδιού

Για την ανάλυση των χαρακτηριστικών του ταξιδιού που πραγματοποίησαν οι επισκέπτες του Αιγίου, στο ερωτηματολόγιο συμπεριλήφθηκαν ερωτήσεις σχετικές με τον αριθμό και τη συχνότητα επισκέψεων καθώς και τη διάρκεια παραμονής στην περιοχή, τον τρόπο με τον οποίο επέλεξαν τον προορισμό, τα άτομα που τους

συνόδεψαν στο ταξίδι και το ενδιαφέρον να επαναλάβουν την επίσκεψη τους στην περιοχή στο μέλλον.

Πίνακας 5.2 Χαρακτηριστικά του ταξιδιού

	Άτομα	Ποσοστό (%)
<u>Επίσκεψη για πρώτη φορά:</u>		
Ναι	23	31,5
Όχι	50	68,5
<u>Διάρκεια παραμονής:</u>		
1-2 ημέρες	33	45,2
3-5 ημέρες	29	39,7
6 ημέρες και άνω	11	15,1
<u>Προηγούμενες επισκέψεις:</u>		
1-3 φορές	22	44,0
4-8 φορές	16	32,0
9 φορές και άνω	12	24,0
<u>Παρέα κατά το ταξίδι:</u>		
Με μέλη της οικογένειας	34	46,7
Με το σύντροφο	22	30,1
Με φίλους	9	12,3
Μόνοι	2	2,7
Με γκρουπ	6	8,2
<u>Πηγή πληροφόρησης:</u>		
Συστάσεις συγγενών/φίλων	49	67,1
Μητρόπολη/Ενορία	9	12,3
Ταξιδιωτικοί οδηγοί	3	4,1
Διαδίκτυο	6	8,3
Ταξιδιωτικοί πράκτορες	4	5,5
MME	2	2,7

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Πίνακα 5.2, για την πλειοψηφία των επισκεπτών (68,5) που έλαβαν μέρος στην έρευνα δεν ήταν η πρώτη φορά που ταξίδεψαν στους θρησκευτικούς χώρους του Αιγίου. Από αυτό το εύρημα βγαίνει το συμπέρασμα πως το Αίγιο αποτελεί δημοφιλή θρησκευτικό προορισμό στον οποίο οι επισκέπτες ταξιδεύουν κατ' επανάληψη. Όσον αφορά τον αριθμό των επισκέψεων που έχουν πραγματοποιήσει όσοι έχουν βρεθεί στην περιοχή και κατά το παρελθόν, το 22% έχει επισκεφτεί την περιοχή έως 3 φορές, το 16% από 4 έως 8 φορές, ενώ από 9 φορές και άνω έχει επισκεφτεί το 12%.

Σε ότι αφορά την διάρκεια παραμονής των επισκεπτών στην περιοχή, για την πλειοψηφία των ατόμων (45,2%) που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν από 1 έως 2

ημέρες. Ακολούθησαν οι επισκέπτες (39,7%) που παρέμειναν στην περιοχή από 3 έως 5 ημέρες ενώ το 15,1% των επισκεπτών είχε διάρκεια παραμονής στο Αίγιο από 6 ημέρες και άνω. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το Αίγιο αποτελεί θρησκευτικό προορισμό ολιγοήμερης παραμονής των επισκεπτών.

Από την ανάλυση των απαντήσεων στο ερώτημα που αφορά τα άτομα που συνοδεύουν τους επισκέπτες στην περιοχή κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, προέκυψε ότι οι περισσότεροι επισκέπτες (46,7%) ταξίδεψαν με μέλη της οικογένειάς τους και το 30,1% με το σύντροφο τους. Το 12,3% συνοδεύτηκε από φίλους, ενώ λίγα ήταν τα άτομα που ταξίδεψαν μόνα τους (2,7%) ή με γκρουπ (8,2%). Η περιοχή φαίνεται να αποτελεί προορισμό στον οποίο οι επισκέπτες συνηθίζουν να ταξιδέψουν με συγγενικά ή φιλικά πρόσωπα. Το συμπέρασμα αυτό συμφωνεί και με τα αποτελέσματα έρευνας της Dubisch (2000) η οποία αναφέρει ότι οικογένειες και φιλικές συντροφίες είναι αυτές που κατά πλειοψηφία πηγαίνουν στην Τήνο για να προσκυνήσουν.

Τα στοιχεία σχετικά με τον τρόπο που οι επισκέπτες επέλεξαν και έμαθαν για το Αίγιο φανερώνουν πως η συντριπτική πλειοψηφία (67,1%) προσέγγισε το συγκεκριμένο τόπο μετά από συστάσεις συγγενών και φίλων, το 12,3% ενημερώθηκε από κάποια Μητρόπολη ή Ενορία λόγω διοργάνωσης προσκυνηματικής εκδρομής, το 8,3% βρήκε πληροφορίες από το διαδίκτυο ενώ μόλις το 5,5% κατέφυγε σε ταξιδιωτικά πρακτορεία. Πού χαμηλά ήταν τα ποσοστά εκείνων που ενημερώθηκαν για την περιοχή από τα ΜΜΕ (2,7%) και από ταξιδιωτικούς οδηγούς (4,1%).

5.4 Κίνητρα και δραστηριότητες των επισκεπτών

Χρησιμοποιώντας ερωτήσεις της κλίμακας Likert, οι συμμετέχοντες παρέθεσαν τους λόγους που τους επηρέασαν ώστε να επισκεφτούν την περιοχή καθώς και τις δραστηριότητες τους κατά τη διάρκεια της παραμονής τους. Τα στοιχεία για αυτές τις ερωτήσεις παρουσιάζονται στους Πίνακες 5.3 και 5.4.

Πίνακας 5.3 Κίνητρα επισκεπτών

Κίνητρα επίσκεψης	1	2	3	4	5	Μέσος όρος
Προσκύνημα	6,1%	9,5%	14,4%	24,7%	45,3%	4,4
Γνωριμία με τοπικό πολιτισμό	29,5%	24,2%	20,0%	20,0%	6,3%	2,8
Επίσκεψη σε θρησκευτικά αξιοθέατα	18,9%	17,9%	10,5%	23,2%	29,5%	3,9
Ξεκούραση	12,9%	22,5%	19,0%	18,8%	26,8%	2,6
Επαφή με το φυσικό περιβάλλον	22,6%	28,6%	23,7%	16,5%	8,6%	2,4
Επίσκεψη σε φίλους και συγγενείς	7,0%	14,4	15,8%	42,6%	20,2%	3,7
Αναψυχή/διασκέδαση	33,4%	31,3%	16,0%	10,3%	9,0%	1,7

Σχετικά με τα κίνητρα οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν κατά πόσο διάφορα κίνητρα επηρέασαν την απόφασή τους να επισκεφτούν την περιοχή του Αιγίου. Η βαθμολογία της κλίμακας Likert ήταν 1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Μέτρια, 4=Πολύ και 5=Πάρα πολύ. Δηλαδή όσο μεγαλύτερος είναι ο μέσος όρος, τόσο ισχυρότερο το κίνητρο που ώθησε τους επισκέπτες.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της συγκεκριμένης έρευνας, το προσκύνημα (μέσος όρος 4,4) και η επίσκεψη σε θρησκευτικά αξιοθέατα (μέσος όρος 3,9) αποτελούν τα ισχυρότερα κίνητρα των επισκεπτών. Αρκετά υψηλό μέσο όρο έλαβε και η επίσκεψη σε φίλους και συγγενείς. Φαίνεται πως οι επισκέπτες πέρα από τον θρησκευτικό σκοπό του ταξιδιού τους συνδυάζουν την επίσκεψή τους με την συνάντηση φιλικών και συγγενικών προσώπων.

Αντίθετα, η γνωριμία με τον τοπικό πολιτισμό (μέσος όρος 2,8), η ξεκούραση (μέσος όρος 2,6) και η επαφή με το φυσικό περιβάλλον (μέσος όρος 2,4) δεν φαίνεται να επηρεάζουν ιδιαίτερα την απόφασή της επίσκεψης. Σε σχέση με αυτά τα αποτελέσματα, το σημαντικότερο συμπέρασμα φαίνεται να είναι πως οι ερωτώμενοι επισκέπτονται την ευρύτερη περιοχή του Αιγίου σχεδόν αποκλειστικά με θρησκευτικούς σκοπούς, μη λαμβάνοντας υπόψη ότι η περιοχή διαθέτει σημαντικούς φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους. Τέλος η αναψυχή και η διασκέδαση δεν φαίνονται να αποτελούν κίνητρο για τους επισκέπτες που συμμετείχαν στην έρευνα.

Σε ότι αφορά τις δραστηριότητες των επισκεπτών, οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν κατά πόσο ασχολήθηκαν με διάφορες δραστηριότητες κατά τη διάρκεια της παραμονής τους. Η βαθμολογία της κλίμακας Likert ήταν 1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Μέτρια, 4=Πολύ και 5=Πάρα πολύ. Σε αυτή την περίπτωση όσο μεγαλύτερος είναι ο μέσος όρος, τόσο περισσότερο ασχολήθηκαν οι ερωτώμενοι με τη δραστηριότητα.

Πίνακας 5.4 Δραστηριότητες επισκεπτών

Δραστηριότητες επισκεπτών	1	2	3	4	5	Μέσος όρος
Πολιτισμικές δραστηριότητες	52,6%	25,8%	12,4%	7,2%	2,1%	2,4
Επίσκεψη σε ιστορικά μνημεία	20,6%	36,1%	26,8%	12,4%	4,1%	2,1
Επίσκεψη σε εκκλησία/μοναστήρι για προσκύνημα	14,4%	13,4%	9,3%	15,5%	47,4%	4,2
Επίσκεψη σε θρησκευτικά αξιοθέατα	20,6%	14,4%	14,4%	24,7%	25,8%	3,5
Αγορές/ψώνια	24,7%	34,0%	28,9%	9,3%	3,1%	2,3
Επίσκεψη σε οικισμούς	34,0%	12,4%	17,5%	16,5%	19,6%	3,2
Νυχτερινή ζωή	62,9%	21,6%	7,2%	3,1%	5,2%	1,4

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 5.4 είναι φανερό πως οι επισκέπτες ίσως να μη γνωρίζουν ή πιθανώς να μην ενδιαφέρονται για την πολιτιστική και ιστορική παράδοση της περιοχής, καθώς δεν εμπλέκονται σε πολιτισμικές δραστηριότητες (μέσος όρος 2,4). Αντίθετα, το 62,9% των ερωτώμενων δήλωσαν πως η σημαντικότερη δραστηριότητα τους ήταν το προσκύνημα (μέσος όρος 4,2). Ομοίως περισσότεροι από τους μισούς επισκέπτες που συμμετείχαν στην έρευνα (50,5%) δήλωσαν πως επισκέφτηκαν θρησκευτικά αξιοθέατα. Όλες οι άλλες δραστηριότητες φαίνονται να μην απασχόλησαν ιδιαίτερα τους επισκέπτες. Είναι δηλαδή φανερό πως ο σκοπός της επίσκεψης των ερωτηθέντων στην περιοχή είναι αποκλειστικά θρησκευτικός, δεν ασχολούνται δηλαδή με άλλες δραστηριότητες.

5.5 Συμπεράσματα κεφαλαίου

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάστηκαν τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας, όπως προέκυψαν από την ανάλυση των απαντήσεων των επισκεπτών της ευρύτερης περιοχής του Αιγίου που συμμετείχαν στην έρευνα. Το κυριότερο συμπέρασμα που

προκύπτει είναι πως τα κίνητρα και οι δραστηριότητες των επισκεπτών έχουν έντονα θρησκευτικό χαρακτήρα, ενώ η πολιτιστική κληρονομιά και τα υπόλοιπα αξιοθέατα και δραστηριότητες της περιοχής περνούν σε δεύτερη μοίρα.

6

Συμπεράσματα

6.1 Γενικά συμπεράσματα

Οι θρησκείες στον κόσμο αναπτύχθηκαν από τότε που υπάρχει ο άνθρωπος, καθώς ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως ον θρησκευτικό (*homo religiosus*) (Μοίρα, 2003). Ένας από τους τρόπους που χρησιμοποίησε το άτομο για να περιορίσει την απόσταση του από τον Θεό ήταν το προσκύνημα, ιδιαίτερα αυτό που προϋποθέτει μετακίνηση σε τόπους όπου το άτομο θεωρεί ότι θα προσεγγίσει καλύτερα το θείο, σε τόπους όπου εμφανίστηκαν ή έζησαν άγιοι, σε τόπους που πραγματοποιήθηκαν θαύματα.

Στην σημερινή εποχή η μετακίνηση του ατόμου για την εκδήλωση της πίστης και της αφοσίωσης του προς το Θεό γίνεται μέσα σε ένα πλαίσιο τουριστικών δραστηριοτήτων, που χαρακτηρίζουν το φαινόμενο αυτό ως «θρησκευτικό τουρισμό». Συνεπώς, με τον όρο θρησκευτικός τουρισμός περιγράφεται μια ειδική μορφή τουρισμού με κυρίαρχο κίνητρο την επιθυμία του ατόμου να μετακινηθεί από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας του με σκοπό να επισκεφτεί ένα χώρο που θεωρεί ιερό (π.χ. ναό, μοναστήρι, ασκητήριο). Πολλές φορές η επίσκεψη αυτή πραγματοποιείται σε συγκεκριμένο θρησκευτικό χρόνο (π.χ. Χριστούγεννα, Μεγάλη Εβδομάδα, εορτή αγίου) έχοντας πάντα ως στόχο την επικοινωνία με το θείο, την παράκληση για κάποια χάρη, την εκπλήρωση ενός τάματος, την ένδειξη ευγνωμοσύνης, την προσευχή.

Η διαφορά αυτής της ειδικής μορφή τουρισμού σε σύγκριση με τις άλλες στηρίζεται στο θρησκευτικό κίνητρο, το οποίο είναι και ο λόγος της μετακίνησης. Δεδομένου ότι είναι πολύ δύσκολο να καθοριστεί πόσο δυνατό είναι αυτό το κίνητρο για κάθε άνθρωπο, ως κριτήρια κατηγοριοποίησης του θρησκευτικού τουρισμού

χρησιμοποιούνται ο τόπος υποδοχής, τα σχετικά αξιοθέατα, ο χρόνος παραμονής, η περίοδος κατά την οποία πραγματοποιείται η επίσκεψη, ο τρόπος οργάνωσης του ταξιδιού.

Σε ότι αφορά τους τουρίστες με ισχυρά θρησκευτικά κίνητρα, η θέση τους μοιάζει με αυτή των προσκυνητών καθώς και οι δύο κατηγορίες μοιράζονται μια θρησκευτική πίστη και καταναλώνουν τον χρόνο τους στο θρησκευτικό χώρο που επισκέπτονται. Ωστόσο υπάρχουν και οι θρησκευτικοί τουρίστες που αν και το θρησκευτικό κίνητρο αφορά τη βασική αιτία για το ταξίδι, εκμεταλλεύονται ταυτόχρονα τη δυνατότητα για να επισκεφτούν άλλα μέρη πολιτιστικού και ψυχαγωγικού ενδιαφέροντος. Βέβαια ο διαχωρισμός είναι δύσκολος καθώς όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη παράγραφο είναι πολύ δύσκολο να καθοριστεί πόσο δυνατό είναι το θρησκευτικό κίνητρο κάθε ανθρώπου.

Παρόλο που ο σκοπός του θρησκευτικού τουρίστα (προσευχή, παράκληση, τάμα, κλπ.) μπορεί να εκπληρωθεί καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, παρατηρείται ότι και αυτή η μορφή τουρισμού επηρεάζεται από την εποχικότητα. Φαίνεται δηλαδή ότι οι σχετικές εκδρομές από τις ενορίες αλλά και από τα τουριστικά γραφεία οργανώνονται κυρίως την άνοιξη, το καλοκαίρι και το φθινόπωρο ενώ αποφεύγεται ο χειμώνας. Κύριος λόγος για αυτό φαίνεται να είναι το γεγονός πως πρέπει να ικανοποιηθούν και άλλες ανάγκες των θρησκευτικών τουριστών (π.χ. εκδρομές, επίσκεψη σε μέρη που τους ενδιαφέρουν, κλπ.), κάτι που το χειμώνα λόγω κακών καιρικών συνθηκών είναι περισσότερο δύσκολο.

6.2 Γενικά συμπεράσματα για την Ελλάδα και το Αίγιο

Σε ότι αφορά την Ελλάδα, χιλιάδες είναι οι επισκέπτες από τον ελλαδικό χώρο και το εξωτερικό που ταξιδεύουν με σκοπό την επίσκεψη σε θρησκευτικά αξιοθέατα και τόπους, είτε για να έρθουν σε επαφή με την ιστορία και την καλλιτεχνική διάσταση των ιερών τόπων, είτε για να εκπληρώσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Συνδέσμου των εν Ελλάδι Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων (ΗΑΤΤΑ), ο θρησκευτικός τουρισμός δημιουργεί έσοδα που φτάνουν τα 15 εκατομμύρια ευρώ ετησίως (Καθημερινή, 2007).

Όμως είναι γεγονός ότι η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα είναι περιορισμένη. Το πρότυπο ανάπτυξης που έχει επικρατήσει στην Ελλάδα είναι αυτό του μαζικού τουρισμού ενώ παρατηρείται και μια έλλειψη μακροχρόνιου σχεδιασμού για την ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού. Όλα αυτά έχουν αρνητικό αντίκτυπο στο προϊόν του θρησκευτικού τουριστικού προϊόντος της χώρας.

Τα τελευταία χρόνια η ανάγκη για την προώθηση μακροχρόνιων σχεδίων δράσης που αφορούν τον εμπλουτισμό του τουρισμού στην Ελλάδα, οδήγησε τους αρμόδιους φορείς της χώρας να δημιουργήσουν κάποιους μηχανισμούς που δίνουν τη δυνατότητα ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Αυτοί οι μηχανισμοί αφορούν την ανάπτυξη πολλαπλών στρατηγικών ανά περιοχή. Μέσα σε αυτές τις στρατηγικές μπορεί να ενταχθεί και η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού. Απομένει να φανεί κατά πόσο αυτοί οι μηχανισμοί θα αξιοποιηθούν προς όφελος του θρησκευτικού τουρισμού.

Σε σχέση με την μελέτη περίπτωσης για την ευρύτερη περιοχή του Αιγίου, είναι σίγουρο πως η περιοχή αυτή έχει πλήθος θρησκευτικών πόρων και σίγουρα προσφέρεται για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού. Από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε επισκέπτες της περιοχής του Αιγίου συμπεραίνεται ότι οι θρησκευτικοί τουρίστες είναι στην πλειοψηφία τους μεσήλικες, οικογενειάρχες, υπάλληλοι στο επάγγελμα, γεγονός που σημαίνει ότι πιθανόν να έχουν μεσαίο εισόδημα. Ακόμα έχουν υψηλό επίπεδο μόρφωσης και ταξιδεύουν κυρίως με μέλη της οικογένειάς τους ή το σύντροφο τους.

Οι περισσότεροι επισκέπτες ταξιδεύουν για πολλοστή φορά στην περιοχή και παραμένουν για λίγες ημέρες με κύριο σκοπό το προσκύνημα και την επίσκεψη σε θρησκευτικά αξιοθέατα ενώ φαίνεται να συνδυάζουν την επίσκεψή τους για να συναντηθούν με συγγενείς και φίλους. Δεν φαίνονται να έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πολιτιστική διάσταση της περιοχής παρά την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά του τόπου, ενώ και η διασκέδαση δεν συμπεριλαμβάνεται στα κίνητρα τους. Αντίστοιχα οι δραστηριότητες τους κατά την παραμονή τους έχουν να κάνουν

κυρίως με την επίσκεψη σε εκκλησίες και μοναστήρια για προσκύνημα ενώ κάποιοι επισκέπτονται οικισμούς της περιοχής.

Από αυτά τα αποτελέσματα είναι φανερό πως οι επισκέπτες δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στο θρησκευτικό σκοπό της μετακίνησης τους και δεν ενδιαφέρονται για την διασκέδαση, τη νυχτερινή ζωή, τις αγορές και τα ψώνια. Μπορούν δηλαδή να χαρακτηριστούν ως θρησκευτικοί τουρίστες με έντονο θρησκευτικό κίνητρο και ασθενέστερο τουριστικό κίνητρο.

6.3 Προτάσεις για το Αίγιο

Κλείνοντας αυτή την πτυχιακή εργασία παρουσιάζονται οι ακόλουθες προτάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή του Αιγίου. Οι προτάσεις αυτές βασίζονται στα στοιχεία της πρωτογενούς και δευτερογενούς έρευνας που πραγματοποιήθηκε.

- Διατήρηση, ανάδειξη και αξιοποίηση των θρησκευτικών και πολιτιστικών μνημείων της περιοχής προκειμένου να αποτελέσουν τόπο επίσκεψης των τουριστών κατά τη διάρκεια της παραμονής τους.
- Προώθηση προγραμμάτων συνεργασίας μεταξύ θρησκευτικού τουρισμού και άλλων μορφών τουρισμού όπως ο πολιτιστικός τουρισμός και ο περιηγητικός τουρισμός με τον σχεδιασμό σχετικών πακέτων με σκοπό την προσέλκυση νέων, μορφωμένων και απαιτητικών τουριστών.
- Προώθηση και προβολή του θρησκευτικού τουρισμού στο Αίγιο μέσω πολιτικών μάρκετινγκ που θα δίνουν έμφαση στην ανάδειξη των θρησκευτικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής.
- Δημιουργία ενός γραφείου πληροφοριών για τους τουρίστες που θα προσφέρει πληροφορίες σχετικά με τις ειδικές μορφές τουρισμού που αναπτύσσονται στην περιοχή, τα πανηγύρια και τις θρησκευτικές εκδηλώσεις, κ.α.

- Λειτουργία ιστοσελίδας στην οποία θα μπορούν να έχουν πρόσβαση και ξένοι τουρίστες ορθόδοξης πίστης (π.χ. από τις ανατολικές χώρες). Η ιστοσελίδα θα πρέπει να ενημερώνεται συχνά με όλες τις εκδηλώσεις και τις δραστηριότητες που αφορούν τον πολιτισμό, τη θρησκεία και την ιστορία του τόπου.

Βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

Ανδριώτης, Κ. (2008), *Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός: Αγροτουρισμός, Οικοτουρισμός, Ορεινός & Πολιτιστικός Τουρισμός*, Αθήνα: Σταμούλης.

Αυλωνίτης, Γ. (1992), *Στρατηγικό Βιομηχανικό Μάρκετινγκ*, Πειραιάς: Σταμούλης.

Βικιπαίδεια (2009), «Αίγιο», διαθέσιμο μέσω του Ίντερνετ:

<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BF>
[πρόσβαση 17/08/09].

Διεύθυνση Τουρισμού Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδος (2009), διαθέσιμο μέσω του Ίντερνετ: <http://www.westerngreece.gr/tourism/gr/showCity.php> [πρόσβαση 11/07/09].

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας (2008), *Αφίξεις Αλλοδαπών από Εξωτερικό και Τουριστικό Συνάλλαγμα για τα έτη 2005 και 2006*, διαθέσιμο μέσω του Ίντερνετ: <http://www.statistics.gr> [πρόσβαση 17/07/09].

Ινστιτούτο Ανάπτυξης Δυτικής Ελλάδας (2008), «Το αρχαίο Αίγιο, πρωτεύουσα του Κοινού των Αχαιών, υπό το φως των επιγραφών», διαθέσιμο μέσω του Ίντερνετ: http://www.inade.gr/press_releases/2009/21_01_2009.htm [πρόσβαση 08/07/09].

Καθημερινή (2007), «Αυξάνονται και πληθύνονται οι πιστοί», *Καθημερινή της Κυριακής*, 7 Απριλίου.

Μιχαηλίδης, Κ. (2003), «Θρησκευτικός τουρισμός: Περιδιαβάζοντας τα μνημεία της πίστewος», διαθέσιμο μέσω του Ίντερνετ: http://www.hotel-magazine.com/article_gr.php?article_id=12&issuedid=6 [πρόσβαση 11/06/09].

Μοίρα, Π. (2003), *Από τον Προσκυνητή στον θρησκευτικό Τουρίστα*, Αθήνα: Interbooks.

Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάνικα (1996), *Τόμος «Ελλάς Ι»*, Αθήνα: Πάπυρος.

Τζελέπης, Ε. (2004), *Τουριστικό Σχέδιο Μάρκετινγκ του Νομού Σερρών*, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Τσαγκλάγκανος, Α. (1980), *Βασικές Αρχές του Μάρκετινγκ, Ανάλυση και Έρευνα της Αγοράς*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.

Τσάρτας, Π. (1996), *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*, Αθήνα: Εξάντας.

Ξενόγλωσση και μεταφρασμένη βιβλιογραφία

Andriotis, K. (2001), “Tourism Planning and Development in Crete: Recent Tourism Policies and their Efficacy”, *Journal of Sustainable Tourism*, 9(4), pp. 298-316.

Dubisch, J. (2000), *Το Θρησκευτικό Προσκύνημα στη Σύγχρονη Ελλάδα: Μια Εθνογραφική Προσέγγιση*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Fritsch, A. (2000), “Global Catholic statistics: 1905 and today”, *Global Catholic Statistics Bulletin of Missionary Research*, January, pp. 8-11.

Hannerz, U. (1990), "Cities as windows on the world". In Deben, L., Heinemeijer, W. and Van der Vaart, D. (eds.) *Understanding Amsterdam*, Amsterdam: Het Spinhuis.

Inskepp, E. (1991), *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Approach*, New York: Van Nostrand Reinhold.

Middleton, V. and Clarke, J. (2002), *Marketing in Travel and Tourism*, Oxford: Butterworth-Heinemann.

Mose, I. (1988), "Sanfter tourismus in National Park Hohe tauern, probleme und perspektiven am Beispiel des Oberen oberpinzgaus in vechter", *Arbeiten Zur Geographie und Regionaluissenschaft*, Vol. 6, Vechta.

Palumbo, G. (2000), "La geografia dei pellegrinaggi". In *Iter. Scuola Cultura, Societa, Istituto dell' Enciclopedia italiana*, Gennaio-Aprile, pp. 90-99.

Ranck, S. (1987), "An attempt to autonomous development: The case of the Tuti guest houses, Papua New Guinea". In Britton, S. and Clarke, W. (eds.) *Ambiguous Alternative: Tourism in Small Developing Countries*, Suva, Fiji: University of the South Pacific.

Richards, G. (1996), *Cultural Tourism in Europe*, Wallingford: CABI.

Rinschede, G. (1985), "Das pilgerzentrum Lourdes". In Buttner, M., Hoheisel, K. Kopf, U., Rinschede, G. and Sievers, A. (eds.) *Grundfragen der Religionsgeographie*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag.

Rinschede, G. (1992), "Forms of religious tourism", *Annals of Tourism Research*, 19, pp. 51-67/

Schweyer, F. (1983), "Qui vient en pelegninage?", *Haltes*, 33, pp. 7-11.

Singh, S. (2004), "Religion, heritage and travel: Case references from the Indian Himalayas, *Current Issues in Tourism*, 7(1), pp. 44-65.

Thornburn, A. (1986), "Marketing cultural heritage: Does it work within Europe?", *Travel and Tourism Analyst*, December, pp. 39-48.

Timothy, D.J. (2006), "Pilgrimage tourism: Religious routes, spiritual routes and contested heritage, *Paper presented at the International Symposium for Cultural Tourism*, 16-19 November, Thessaloniki: Helexpo.

Tomasi, L. (2002), "Homo Viator: From pilgrimage to religious tourism via the journey". In Swatos, W. and Tomasi, L. (eds.) *From Medieval Pilgrimage to Religious Tourism: The Social and Cultural Economics of Piety*. Westport: Praeger

Tyrakowski, K. (1994), "Pilgrims to the Mexican Highlands". In Bhardwaj, S., Rinschede, G. and Seivers, A. (eds.) *Pilgrimage in the Old and New World*, Berlin: Dietrich Reimer Verlag.

Vukonic, B. (1992), "Medjugorje's religion and tourism connection", *Annals of Tourism Research*, 19(1), pp. 79-91.

World Tourism Organisation (1992), *Contributions of the World Tourism Organisation to the World Summit on Sustainable Development*, Madrid: WTO.

World Tourism Organisation (1985), *The State's Role in Protecting and Promoting Culture as a Factor of Tourism Development and the Proper Use and Exploitation of the National Cultural Heritage of Sites and Monuments for Tourism*, Madrid: WTO.

Παράρτημα Α

Ερωτηματολόγιο για το θρησκευτικό τουρισμό

Το ερωτηματολόγιο που ακολουθεί αποτελεί μέρος πτυχιακής εργασίας με θέμα «Ο θρησκευτικός τουρισμός ως ειδική μορφή τουρισμού: Η περίπτωση της ευρύτερης περιοχής του Αιγίου». Σκοπός του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου είναι να εξετάσει τη γνώμη των επισκεπτών του Αιγίου στην προσπάθεια να ερευνηθεί η σημασία και ο χαρακτήρας του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή. Οι απαντήσεις σας είναι **απολύτως εμπιστευτικές, ανώνυμες** και θα χρησιμοποιηθούν **αποκλειστικά** για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας που εκπονείται στο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα της Πάτρας.

Ευχαριστώ θερμά για την βοήθεια σας. Ελπίζω να βρείτε την έρευνα ενδιαφέρουσα!

Γκόλφω Αντωνοπούλου

Email: gk_antonopoulou@yahoo.gr

Ενότητα 1 – Χαρακτηριστικά του ταξιδιού

1. Είναι η πρώτη φορά που επισκέπτεστε την περιοχή του Αιγίου:

Ναι Όχι

(Αν στην ερώτηση 1 απαντήσατε «Όχι» προχωρήστε στην ερώτηση 2. Αν απαντήσατε «Ναι» προχωρήστε στην ερώτηση 3.)

2. Σημειώστε τον αριθμό των επισκέψεων σας κατά το παρελθόν: _____

3. Πόσες ημέρες σκοπεύετε να μείνετε στην περιοχή; _____

4. Ταξιδέψατε:

Μόνοι	☐	Με γκρουπ	☐
Με το σύντροφο σας	☐	Άλλο	☐
Με μέλη της οικογένειας	☐		

5. Ποια πηγή πληροφόρησης χρησιμοποιήσατε για την περιοχή πριν αποφασίσετε το ταξίδι σας;

Ταξιδιωτικό οδηγό	☐	Διαδίκτυο	☐
Ταξιδιωτικό πράκτορα	☐	Συστάσεις συγγενών/φίλων	☐
MME	☐	Μητρόπολη/Ενορία	☐
Κοινότητα	☐	Άλλο	☐

Ενότητα 2 – Κίνητρα και δραστηριότητες των επισκεπτών

Το δεύτερο μέρος της έρευνας αφορά **τα κίνητρα του ταξιδιού σας και τις δραστηριότητες σας κατά την επίσκεψη σας** στην περιοχή του Αιγίου.

Για να απαντήσετε, παρακαλούμε να μαρκάρετε (**P**) εκείνο το κουτί, δίπλα σε κάθε κίνητρο, που αντικατοπτρίζει με τη μεγαλύτερη ακρίβεια το βαθμό στον οποίο το κίνητρο αυτό επηρέασε την απόφασή σας να επισκεφτείτε την περιοχή. Μπορείτε να διαλέξετε από μια κλίμακα όπου: **1 = Καθόλου**, **2 = Λίγο**, **3 = Μέτρια**, **4 = Πολύ** και **5 = Πάρα πολύ**.

	Κίνητρα	1	2	3	4	5
1	Προσκύνημα/τάμα					
2	Γνωριμία με τον τοπικό πολιτισμό (αρχαιολογικά και ιστορικά μνημεία, αρχιτεκτονική, παράδοση, κλπ.)					
3	Επίσκεψη σε θρησκευτικά αξιοθέατα (μοναστήρια, εκκλησίες)					
4	Επίσκεψη σε συγγενείς και φίλους					
5	Επαφή με το φυσικό περιβάλλον της περιοχής					
6	Αναψυχή/διασκέδαση					

Για να απαντήσετε, παρακαλούμε να μαρκάρετε (**P**) εκείνο το κουτί, δίπλα σε κάθε δραστηριότητα, που αντικατοπτρίζει με τη μεγαλύτερη ακρίβεια το βαθμό στον οποίο ασχοληθήκατε με την δραστηριότητα αυτή κατά τη διάρκεια της παραμονής σας στην περιοχή. Μπορείτε να διαλέξετε από μια κλίμακα όπου: **1 = Καθόλου**, **2 = Λίγο**, **3 = Μέτρια**, **4 = Πολύ** και **5 = Πάρα πολύ**.

	Δραστηριότητες	1	2	3	4	5
1	Πολιτισμικές δραστηριότητες					
2	Επίσκεψη σε ιστορικά/αρχαιολογικά μνημεία					
3	Επίσκεψη σε εκκλησία ή μοναστήρι στα πλαίσια ενός προσκυνήματος ή τάματος					
4	Επίσκεψη σε θρησκευτικά αξιοθέατα στα πλαίσια μιας τουριστικής περιήγησης					
5	Αγορές/ψώνια					
6	Επίσκεψη σε χωριά/οικισμούς					
7	Νυχτερινή ζωή/διασκέδαση					

Ενότητα 3 – Προσωπικά Στοιχεία

1. Παρακαλούμε να μαρκάρετε (**P**) το σχετικό κουτί:

Γυναίκα **q** Άνδρας **q**

2. Προσδιορίστε την ηλικία σας: _____

3. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;

Άγαμος/η	q	Έγγαμος/η με παιδιά	q
Έγγαμος/η	q	Διαζευγμένοι/χήροι	q

4. Ποιο είναι το επίπεδο της εκπαίδευσής σας;

Ανώτατη εκπαίδευση	q	Μέση εκπαίδευση	q
Ανώτερη εκπαίδευση	q	Υποχρεωτική εκπαίδευση	q

5. Ποια είναι η επαγγελματική σας ενασχόληση;

Συνταξιούχος	q	Υπάλληλος	q
Ελεύθερος επαγγελματίας	q	Εργάτης	q
Μαθητής/σπουδαστής	q	Άλλο	q

Ευχαριστώ πολύ για την συμμετοχή σας στην έρευνα!